

Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Katedra sociologie a andragogiky

Studijní rok 2007/2008

Markéta Kohlová

studijní obor: sociologie - andragogika

Marihuana jako kulturní fenomén

Diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. Pavel Veselský

Olomouc 2007

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a uvedla v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použila.

V Olomouci, dne 7. listopadu 2007

.....
vlastnoruční podpis

OBSAH

1. Úvod.....	4
2. Marihuana: droga pocházející z rostliny konopí.....	7
3. Náboženský versus sekulární pohled na užívání drog.....	10
3.1 Tradiční užívání marihuany jako forma rituální praxe.....	12
3.1.1 Marihuana užívaná k dosažení extáze v nepálském šamanismu.....	15
3.1.2 Konopí – dar boha Šivy: tradičně užívaná marihuana v hinduismu.....	18
3.1.3 Tradičně užívaná marihuana v náboženských představách a praktikách rastafarianismu.....	21
3.2 Sakrální význam drog v kontextu života přírodních kultur.....	25
3.3 Sekulární koncept moderního myšlení a drogy jako materializované dávky.....	29
3.3.1 Užívání drog pro rekreaci: posun od spirituálních hodnot k zábavě.....	33
3.3.1.1 Rozšířené užívání marihuany pro rekreační účely mezi jamajskou populací.....	37
3.3.1.2 Rekreační užívání marihuany mezi některými sociálními vrstvami Indie.....	39
4. Ze sociální historie marihuany: prohibice drog jako důsledek sociálních a kulturních okolností.....	41
4.1 Sociální reakce na rekreační užívání marihuany v USA v I. pol. 20. století..	43
5. Drogy jako sociální problém a předmět sociální kontroly.....	47
5.1 Role moderní medicíny v kontrole užívání drog.....	50
5.1.1 Sociální koncept termínu závislosti a kategorie drog jako nebezpečných substancí.....	53
6. Institucionalizace kontroly užívání drog: mezinárodní úmluvy o kontrole omamných a psychotropních látek.....	58

7. Drogy jako kategorie veřejné politiky.....	61
7.1 Modely drogové politiky: regulační a kontrolní mechanismy užívání drog..	66
7.1.1 Model nizozemské kulturní integrace: tolerantní přístup k užívání	
marihuany.....	68
7.1.1.1 „Soft drugs“ x „hard drugs“, AHOJ-G kritéria.....	70
7.1.1.2 „Hash-coffeeshop“: nizozemský fenomén	
marihuanových kaváren.....	72
8. Společenská debata o drogovém problému.....	75
8.1 Debata o legalitě užívání konopných drog pod vlivem zájmových skupin....	77
8.1.1 Argumenty podporující legalizaci konopných drog.....	79
8.1.2 Argumenty podporující prohibici.....	83
8.2 Legalizace versus prohibice marihuany.....	86
9. Závěr.....	89

1. ÚVOD

Marihuana bývá opěvována i zatracována. Její užívání je spjato s historií lidstva a sloužilo jako prostředek při náboženských obřadech mnoha kultur. Moderní svět vidí konopí a problematiku marihuany odlišným způsobem. Chápe ji jako zakázanou a nebezpečnou drogu. Cílem mé práce je proto analýza vzniku a vývoje moderní drogové problematiky projevující se institucionalizací kontroly užívání drog, a to konkrétně v případě marihuany a popsání sociálních a kulturních souvislostí, které k tomu vedly.

Odlišný pohled na užívání drog v moderní společnosti mě přiměl ke srovnání tradičního a moderního pohledu na drogy. Z toho důvodu se v první části práce věnuji popisu kulturní a sociální historie užívání marihuany. Hypotézou mé práce je, že *modernímu – sekulárnímu* pohledu na drogy a příčinám, které vedly ke kontrole užívání drog, je možné porozumět na základě porovnání podobností či odlišností vůči pohledu *tradičnímu - náboženskému*. Náboženský pohled na užívání drog zobecňuji ve své práci na základě popsání a interpretace tradičního užívání marihuany. Tento pohled je charakteristický užíváním takových látek při rituálech, kde drogy, nadány sakrálním významem, slouží jako prostředek náboženské praxe. Pohled moderní společnosti na drogy – pohled sekulární chápou ve své práci jako nutný důsledek materialistických premis a postupné desakralizace světa a přírody, kdy drogy ztrácejí svůj sakrální význam a jejich užívání se stává zábavou, zkrácením volného času. V moderní společnosti jsou drogy užívány převážně za účelem

rekreace – marihuana je za rekreačními účely ve velké míře užívána na Jamajce a mezi některými sociálními vrstvami v Indii.

Analýza kulturní a sociálně-politické situace, ve které se užívání marihuany ocitlo na počátku minulého století v USA ukáže, jakou roli sehrálo spojení jejího užívání s určitými národnostními skupinami. Právě zde jsou patrné první snahy o institucionalizaci kontroly užívání drog. Za tímto účelem společnost prostřednictvím moderní medicíny zkonstruovala kategorii „drog“ jako nebezpečných substancí¹. V důsledku toho začíná být jakékoliv – tedy rekreační užívání drog nahlíženo jako nebezpečné, neboť způsobuje závislost. Konceptualizace kategorie drog jako nebezpečných substancí posloužila v moderní společnosti k legitimizaci diferenciaci na drogy, které je možné a povolené užívat rekreačně a na ty, které ne a tím se stala jedním z prostředků sociální kontroly. Drogy začínají být chápány jako sociální problém, který je třeba vyřešit prostředky vnějšího institucionalizovaného zásahu. Problematika drog se proto stala předmětem veřejné politiky se snahou o její řešení a moderní společnost si vytvořila nezbytné nástroje v podobě (proti)drogových politik, které mají tento problém eliminovat. Sociální změny a aktuální situace v oblasti užívání drog si však vyžádaly realističtější odhad sociálního vlivu užívání marihuany. Pro dnešní Evropu je charakteristický trend směřující k tolerantnější veřejné politice týkající se marihuany i jejích uživatelů (viz model nizozemské kulturní integrace). Dokument, který ovlivnil moderní evropskou protidrogovou politiku, pochází z listopadu 1990 a nazývá se

¹ Etymologicky pochází slovo „droga“ původně z perského dara a v překladu znamená léčivo, což odkazuje na původní chápání a význam těchto látek. (Velký sociologický slovník, 1996)

Frankfurtská rezoluce (*The Frankfurt Resolution*)². Rezolucí bylo deklarováno pokusy o eliminaci drog a jejich užívání ze společnosti jako selhání (Bandinelli, 1996:44). Drogové problémy podle rezoluce nejsou zapříčiněny výhradně farmakologickými účinky těchto látek. Tyto problémy jsou především determinovány skutečností, že užívání drog je z legislativního hlediska ilegálním jednáním. Dokument rovněž uznává, že drogová závislost je sociálním fenoménem, který není možné vymýtit protidrogovou politikou. Přichází proto s novým modelem, který by si uměl lépe poradit s užíváním drog na území Evropy. Možné řešení vidí dokument ve snaze problém užívání drog regulovat či jej omezit. Evropská legislativní iniciativa proto předpokládá dekriminalizaci marihuany. Rezoluce doporučila, aby nákup, držení a konzumace marihuany nebyly chápány jako trestný čin a byl podporován kontrolovaný legální obchod s marihuanou a konopnými produkty. Je tedy patrné, že otázka drog je debatována na celospolečenské úrovni. Na jedné straně se v této debatě nachází zastánci snahy o vytěsnění drogového problému ze společnosti, a to cestou prohibice, na straně druhé stojí téma legalizace některých typů drog. O legalizaci se mluví zejména v souvislosti s tzv. měkkými drogami, tedy konopnými produkty, a proto se ke konci práce zaměřuji na argumenty, které jednotlivé strany v této debatě užívají.

² Roku 1990 se ve Frankfurtu sešli zástupci Amsterdamu, Curychu, Hamburгу a Frankfurtu, aby společně prodiskutovali nejlepší strategii ve vypořádání se s problémy zapříčiněnými užíváním ilegálních drog. Okolo dvaceti měst (Frankfurt, Hamburg, Dortmund, Hannover; Amsterdam, Rotterdam, Venlo, Arnhem; Řím, Terramo, Forlì, Catania; Curych, Basilej, Bern, Luzern; Charleroi; Záhřeb; Kallithea; Ljubljana) z osmi evropských zemí (Německo; Nizozemí; Itálie; Švýcarsko; Belgie; Chorvatsko; Řecko; Slovinsko) se stalo signatáři Frankfurtské rezoluce. V elektronické podobě na: <http://www.ukcia.org/politicsandlaw/frank.html>

2. MARIHUANA: DROGA POCHÁZEJÍCÍ Z ROSTLINY KONOPÍ

Konopí je bylina, která obsahuje mezi jinými psychotropní látky mající schopnost ovlivnit naši mysl. Všechny psychoaktivní látky jsou charakteristické tím, že mají schopnost přerušovat nebo měnit chemický přenos, který se děje mezi neurony. Jako drogy jsou proto definovány veškeré psychoaktivní substance (substance měnící vědomí), neboť ovlivňují psychickou aktivitu změnou některé její funkce (Nešpor, 1999:12). Marihuanu – drogu pocházející z rostliny konopí jsem si zvolila jako zástupce kategorie psychoaktivních látek.

Rostlina konopí (*Cannabis L. sativa/indica*) pochází pravděpodobně z centrální Asie, odkud se rozšířila téměř po celém světě (rostlina roste především v oblastech s teplým klimatem) (Kalina, 2003:174). Rostlina konopí je dvoudomá – vytváří samčí a samičí květy. V samičích rostlinách je v různé míře koncentrována pryskyřice. Vzhledem k tomu, že samičí rostliny vytváří více psychoaktivních látek než rostliny samčí, jsou oproti nim z kulturního hlediska stejně jako v kontextu jejich sociální definice jako drog důležitější. (Rátsch, 1994:14). V šedesátých letech minulého století byl izolován delta-9-trans-tetrahydrocannabinol (THC), psychoaktivní látka, kterou konopí v různé míře obsahuje (Kalina, 2003:174). Množství a zastoupení cannabionidu má zásadní význam pro to, jaké bude mít rostlina vlastnosti z hlediska psychoaktivních účinků.

Droga z konopí indického se vyskytuje ve dvou základních formách – jako *marihuana* a hašiš. V prvním případě (marihuana) jde o suché části

samičí rostliny, především květenství a sušené listy, kdy obsah účinných látek se pohybuje mezi 2 – 8% (týká se domácí produkce, v zahraničí mezi 6 – 14%). V druhém případě (hašiš) se jedná o vlastní konopnou pryskyřici s účinnými látkami okolo 40% (tamtéž, str. 175). Části rostlin obsahující psychoaktivní látky se především kouří a to buď samostatně, nebo spolu s tabákem v dýmce nebo cigaretách zvaných *jointy* (Evropa a USA) (Bruno, 1996:73). Dalším možným způsobem užití je žvýkání nebo pití a droga se dá také pojídat (rizikem konzumace marihuany ve formě pokrmů je možnost předávkování se kvůli pozdnímu nástupu účinku). „*Účinek při vykouření drogy nastupuje obvykle během několika desítek sekund až minut (v závislosti na obsahu aktivních látek)*“. Při perorálním požití nastupuje účinek pomaleji a později, avšak trvá déle. „*Celková doba účinku po vykouření drogy se pohybuje od 3-6 hodin, jen velmi výjimečně u vyšší dávek déle (při perorálním požití je doba účinku výrazně delší)*“.

(Kalina, 2003:176)

Nejcharakterističtějšími účinky nastupujícími po užití konopných látek je sucho v ústech (často velmi intenzivní, někdy až nepříjemné), jemný pocit chladu a hlad (pro tento účinek bylo s konopím také experimentováno při léčbě nechutenství). Typická pro konopnou intoxikaci je deformace ve vnímání času³. Intoxikace je doprovázena stavy lehké euforie a příjemné nálady, které přechází do bouřlivého a nezadržitelného dlouhého smíchu. Cannabis působí na psychiku způsobem, který přivádí konzumátora do stavu opojení, zvaného v angličtině "high". Vyjimečně se objevují u osob,

³ Čas se zdá být delší, vše se jakoby vleče a i velmi krátký okamžik se může zdát jakoby uběhly celé hodiny. Objevují se rovněž deformace ve vnímání prostoru, a to sluchové, hmatové a nejčastěji zrakové iluze (začínající často jako zostřené vnímání barev) (Kalina, 2003:176)

kteřé jsou k tomu disponovány, agresivní či depresivní nálady, panické a úzkostné stavy (tzv. "bad trip")⁴. „Celkový stav se blíží mírně meditativnímu ponoření do vlastních pocitů, nálad, myšlenek a fantazií. Stav velmi svádí k zabývání se jimi a k hloubání.“ (tamtéž) Účinky závisí na způsobu užití, užitém množství, prostředí, kde je marihuana užívána a psychických vlastnostech toho, kdo je užívá (tzv. „nastavení“ jedince – jeho očekávání, únavě, individuálně rozdílné citlivosti).

Obecně lze říci, že konopné drogy nevyvolávají tělesnou závislost, psychická závislost se projevuje u 8 – 10% dlouhodobých uživatelů. Při častém a dlouhodobém užívání se dostavují jemné poruchy v oblasti krátkodobé paměti a schopnosti se soustředit.

⁴ K rozvoji depresivních stavů či stavů úzkosti může dojít u osob, které mají k tomuto vytvořenu predispozici. Důvodem je požití velmi vysoké dávky, na což disponovaná osoba není psychicky připravena. „Při „špatném naladění,“ tedy například při déletrvající depresi z rozchodu s partnerem nebo při intoxikaci na místě, kde to není příjemné a/nebo s lidmi, kteří jsou nepříjemní a neznámí, může dojít k rozvoji paranoidního stavu, kdy má dotýčný pocit, že je ostatními sledován, že se na něj stále dívají, pozorují ho, hodnotí.“ (Kalina, 2003:177)

3. NÁBOŽENSKÝ VERSUS SEKULÁRNÍ POHLED NA UŽÍVÁNÍ DROG

Ve své interpretaci náboženského a sekulárního pohledu na užívání drog vycházím ze symbolické antropologie. Ta chápe kulturu jako celek sociálně ustálených významových struktur, „...*historicky předávaný vzorec významů obsažených v symbolech, systém zděděných pojetí vyjádřených v symbolické formě prostředky, kterými lidé komunikují, zachovávají a rozvíjejí svou znalost života a postoj k němu.*“ (Geertz, 2000:105) Každá kultura představuje unikátní systém sdílených symbolů a významů a pohled na drogy je tedy v každé z nich determinován symbolickým významem, který je takovým látkám přisouzen.

Prostřednictvím interpretace tradičního užívání marihuany v magicko-náboženských představách šamanismu z oblasti Nepálu, hinduismu na severu Indie a současného rastafarianismu bych ráda dospěla k vytvoření obecnější představy charakterizující *tradiční – náboženský* pohled na drogy. Užívání drog je v tomto případě neoddělitelným atributem náboženské zkušenosti a prožitku náboženství samého. To dokládám tím, že ve výše jmenovaných magicko-náboženských představách je užívání marihuany specifickou formou rituální praxe, která je přibližuje tomu, co nazývají bohem. Z toho důvodu charakterizuji takové užívání drog za spirituálními účely jako *tradiční užívání*, které je integrováno skrze náboženský systém do společnosti. Vzorec tradičního užívání je založen na charakteristické „posvátnosti“ drog. Tento sakrální význam přisuzovaný drogám je v daných magicko-náboženských představách

odvozen od jejich „božského“ původu (většinou představují dar od božské bytosti závisející na konkrétním okruhu náboženských představ).

Symbolický význam, který je spojen s užíváním drog, se v moderní společnosti mění. Zatímco u přírodně orientovaných kultur tradičně užívajících psychoaktivní substance byly kulturní aspekty spjaté s aspekty náboženskými (příroda byla „posvátnou“ a z toho důvodu byly psychoaktivní látky – drogy nadány spirituálními hodnotami), v moderní společnosti začaly být drogy chápány jako druh prožitku, který je dostupný kdykoli a komukoli a začaly být v důsledku toho užívány nekontrolovaným způsobem. Domnívám se, že užívání drog v náboženském kontextu se v moderní společnosti vytrácí v důsledku sekularizace. Z užívání drog, které bylo v některých kulturách jako rituální praktika částí náboženství samého, se stala zábava realizovaná za rekreačními účely, a proto mluvíme v kontextu moderní společnosti o *užívání rekreačním*.

Perspektiva symbolické antropologie mi pomůže objasnit, že pro každou kulturu jsou charakteristické jiné koncepty vytvářené pro přiřazení významu našim prožitkům reality. Tato diferenciací významů se projevuje v pohledu (náboženský x sekulární), s jakým kultury a společnosti nahlíží užívání drog i drogy samotné. Přejít k rekreačnímu užívání chápou jako důsledek postupné desakralizace světa i přírody, ke kterému dochází s příchodem moderní společnosti. Porovnáním metafyzických východisek, na kterých jsou přírodní kultury a technologická kultura moderní západní společnosti vystavěny, dospívám k charakteristice odlišující tradiční užívání od rekreačního.

3.1 TRADIČNÍ UŽÍVÁNÍ MARIHUANY JAKO FORMA RITUÁLNÍ PRAKTIKY

Marihuana byla v minulosti tradičně užívána zejména pro své účinky na psychiku za posvátnými a rituálními účely, nicméně byla rovněž využívána pro své léčebné vlastnosti⁵. Z toho důvodu bylo zřejmě konopí některými národy uznáváno jako božstvo a mnohostranný zdroj zdraví a blahobytu. Jako posvátná rostlina vystupuje konopí mimo jiné u Skytů, v Indii či na Jamajce (Kalina, 2003:83). Zmínky o praktikování užívání marihuany coby prostředku změny vědomí při specifických rituálech je tedy možné nalézt u některých velmi starých – přírodně orientovaných, ale také novodobějších kultur.

Slovo rituál etymologicky označuje to, co se uskutečňuje ve shodě s řádem (*rita*). Rituál je činností, která vyjadřuje v praxi preferované hodnoty a stmeluje společenství, čímž zajišťuje integritu (Sociální a kulturní antropologie, 1993:126). „ *Všechny národy, více či méně praktikovaly tyto rituály založené na nezbytnosti určité společenské soudržnosti.*“ (Benoist, 1995:103) Rituál umožňoval sjednotit vůli, zharmonizovat duše a vytvořit rovnováhu fyzických i společenských sil

⁵ Účinků konopí se využívalo v různých školách indické medicíny, tzv. ayurvédy. Ayurvéda představuje „vědeckou“ metodu, která zahrnuje jógu, hinduismus, vědění o bylinách i moudrost života. První zmínky o účincích konopí se objevují v náboženském spise Atharva-Véda (2. tisíciletí př. n. l.) . Z 2. století n. l. je z Číny známo konopné víno (*ma-yo*) a konopný prášek (*ma-fei-san*), který se užíval jako anestetikum. Konopné víno sestávalo z konopného pryskyřice a vína. Konopí bylo v čínském lidovém lékařství chápáno jako preventivního a zároveň léčebného prostředku (Abel, E.: Marihuana: The first twelve thousand years, k dispozici v elektronické podobě na <http://www.druglibrary.org/schaffer/hemp/history/first12000/1.htm>)

(tamtéž, 1995:100). Charakteristické rituály specifických kultur v podobě užívání psychoaktivních látek představují podle Geertze symbolické modely konkrétního pojetí božskosti typického pro dané kulturní prostředí (Geertz, 2000:244). „*Historicky nejstarší zkušenosti má člověk s tzv. psychedelickými drogami, jejichž užívání bylo obvykle ritualizováno.*“ (Kalina, 2003:83) Jako integrativní prvek fungovalo i tradiční užívání marihuany při specifických rituálech některých magicko-náboženských představ. Tradiční užívání drog plnilo rituální funkce při dosahování zvláštních stavů vědomí, jakými byly vize, trans nebo extáze.

Nejstarší záznamy o konopí pocházejí od řeckého cestovatele Hérodota, který roku 450 př.n.l. popsal pohřební rituály za zemřelého krále kmene Skytů (Stafford, 1997:241). Právě u tohoto kočovného kmene nalézáme zmínky o rituálu spojeném s užíváním marihuany. „*Skytové znali šamanismus i extatické opojení vyvolané kouřem z konopí.*“ (Eliade, 1997:329) Skytové podstupující po pohřbu očišťující rituál k uctění svých mrtvých předků inhalovali ve speciálním stanu dým vzniklý vhozením konopných semen na rozžhavené kameny. V pohroužení podobném transu takto příbuzní zesnulých doprovázeli duši mrtvého na jeho cestě na věčnost. „*Karl Meuli velmi dobře ozřejmil šamanskou povahu tohoto pohřebního očišťování; kult mrtvých, užívání konopí, vykuřování a „řev“ skutečně představují zvláštní náboženský celek, jehož jediným možným cílem bylo dosažení extáze.*“ (tamtéž) Marihuana patří mezi psychedelika mající schopnost navodit intenzivní prožitek transformativního charakteru. Jinak bývají takové látky označovány také jako halucinogeny, ač halucinace vyvolávají jen zřídka. Právě z toho důvodu zřejmě:

„Překvapující počet kultur spojuje konopí s úctou k mrtvým, bezpochyby kvůli jeho zjevné schopnosti transcendovat prostorové a časové hranice.“

(Robinson, 1996:111)

Z období antiky je známo užívání konopí od Getů a Thráků, kteří jsou nazýváni jako mýsijsťi *kapnobátai*, což se překládá jako „ti, kdo chodí v kouři“. *„Jde pravděpodobně o kouř z konopí, což je rudimentární prostředek k dosažení extáze, který znali Thrákové stejně jako Skytové. Kapnobátai zřejmě byli getští tanečníci a čarodějové, užívající kouře z konopí k dosažení extatických stavů transu.“* (Eliade, 1997:327) Západ o konopí až do období starověkého Řecka, kde se objevuje s příchodem barbarských kmenů, nevěděl. *„Démokritos napsal, že se příležitostně přidávala do vína, spolu s myrhou, aby se navodily jasnovidné stavy. Dioskuridos a Galén zmiňují, že se cenila pro své léčebné a terapeutické schopnosti. Galén také zaznamenal, že bylina často kolovala na hostinách, aby jim dodávala na bujarosti a veselí.“* (Stafford, 1997:243) V antice byly drogy, pozměňující vědomí, svázány také s dionýským kultem, pro který se staly základem bohoslužby. I zde bychom našli zmínky o tradičně užívané marihuaně a to v souvislosti s kultem boha Dionýsa. Dionýský kult byl charakteristický náboženským tancem a pitím vína. Dionýsos byl chápán jako bůh „osvoboditel“, který lidi osvobozoval a umožňoval jim, aby „přestali být sami sebou“ (Dodds, 2000:78-92). K rituálním praktikám v souvislosti s tímto kultem zřejmě patřilo vdechování konopného kouře, kterým se vyznavači tohoto kultu uváděli do extatických stavů. Dionýsos i samotný kult vyvolávaly pronásledování a odpor, neboť náboženská zkušenost, kterou tento kult přinášel,

ohrožovala celý styl tehdejší existence (Eliade, 1995:334). Halucinace byla podle Doddse nejobvyklejším typem zjevení Boha nebo zaslechnutí božského hlasu u Řeků. V řeckých chrámech se lidé ukládali ke spánku právě za pomoci různých omamných prostředků, mezi nimi i konopí, aby v tomto stavu mohli komunikovat s bohy a přijímat od nich rady (Dodds, 2000:128).

3.1.1 MARIHUANA UŽÍVANÁ K DOSAŽENÍ EXTÁZE V NEPÁLSKÉM ŠAMANISMU

Objev mnohostranného využití schopnosti navodit změněné stavy vědomí prostřednictvím marihuany je připisován šamanům, kteří v oblasti Nepálu (oblast Himalájí) užívali této látky k rozšiřování vědomí a ke stavu navozování hluboké meditace (Hoffmann in Stafford, 1997:241).

Šamanismus představující komunikaci s přírodními formami vědomé energie vychází z přesvědčení o hlubokém vztahu s přírodou. Tento magicko-náboženský fenomén pochází z oblasti Mongolska a jižní Sibiře, odkud se pravděpodobně rozšířil na jih do Tibetu a jemu přilehlých oblastí. Eliade charakterizuje šamanismus jako velmi starou techniku vědomí, kdy jedinec – šaman upadá do transu, mimo jiné za použití různých psychoaktivních látek, a navazuje tak spojení s odlišnými realitami (Eliade, 1997:25). Pro šamanismus je typická představa, že je možno cestovat do různých sfér a skutečností. Tato extáze a extatická cesta duše do různých oblastí vesmíru je cílem šamanismu (Stafford,

1997:342). Charakteristikou odlišující šamanismus od ostatních magicko-náboženských představ a praktik je ona představa extatického transu, ve kterém osoba šamana opouští tělo (směrem do „nebe“ či „pekla“) a je schopna v tomto stavu komunikovat s duchy, kteří ovládají šamanovo vědomí⁶. Šaman je v tomto smyslu chápán jako individuum, kterému se podařilo dosáhnout mystické zkušenosti. Představuje osobu, která ovládla extatický trans⁷. Obvyklou je pro šamanismus praktika uvedení se v trans za pomoci bubnování, tance, nemoci anebo právě různých rostlinných psychoaktivních substancí.⁸ Mircea Eliade, pro něhož představuje šamanismus techniku extáze, dokládá užívání konopí k dosažení extáze typického pro tuto oblast (Eliade, 1995:289).

Psychoaktivní rostliny užívané za účelem dosažení extatické zkušenosti propůjčovaly šamanům z této oblasti „zázračné schopnosti“. *„Výpary některých bylin a pálení některých rostlin přispívaly ke zvětšování „síly“.“* (Eliade, 1997:397) Uměle vyvolávané stavy vytržení napomáhaly šamanům léčit, neboť pouze v tomto stavu mohli prohlédnout až k samotným viníkům chorob a zasáhnout je tak, aby je vyhnali z těla nemocných. Díky kouření konopí byli šamani rovněž schopni připravit mimořádně účinné léčebné prostředky (Rätsch, 1994:24). *„Z vlastní extatické zkušenosti zná cesty mimozemskými oblastmi. Může sestoupit*

⁶ V oblastech, kde je extatická zkušenost považována za zkušenost náboženskou, je pro šamanismus příznačná představa extáze vyvolaná výstupem do nebe nebo sestupem do podsvětí, která má pro tyto náboženské představy zásadní význam.

⁷ Šamanistický trans může být interpretován z mnoha pohledů vztahu mezi mozkem a vědomím., neboť se projevuje celým spektrem psychických stavů od meditace, přes snění, trans podobný spánku až po halucinogenní vize.

⁸ Například sibiřští šamané užívali obojího, jak bubnování tak intoxikace, aby vstoupili do stavu vytržení.

do podsvětí a vystoupit na nebesa, protože už tam byl. Nebezpečí, že člověk v těchto zakázaných končinách zabloudí, je vždy veliké, ale šaman, posvěcený iniciací a mající své strážné duchy, je jedinou lidskou bytostí, která tomuto nebezpečí může čelit a vydat se do mystických krajů.“ (Eliade, 1997:167) Stavy extáze způsobené požitím drog umožňovaly ony cesty do jiných sfér a skutečností, jakými jsou například osady mrtvých. V takových stavech šamané komunikovali s duchy zemřelých, mohly poznávat své nepřátele, omezovat a kontrolovat činnost zlých duchů. Ve stavu extatického transu se totiž mohli pohybovat v časoprostoru a navštěvovat osady mrtvých, zasazovat nepřítelům smrtelná zranění nebo odvádět pozornost zlých duchů od jejich osady.

Stavy vytržení vyvolávané skrze intoxikaci psychotropními látkami byly zahrnuty mezi techniky extáze, neboť souvisí s představou mystické extáze jako „dočasné“ smrti. Taková intoxikace měla symbolickou hodnotu, neboť umožnila šamanovi opustit tělo a dosáhnout tak stavu, ve kterém se nachází zemřelí. Podle Eliadeho však představuje užívání psychoaktivních látek rozšíření extatické techniky šamanismu na okrajovější etnika. Mircea Eliade považuje formu šamanismu užívající intoxikaci psychoaktivními látkami za spíše okrajovou a jistým způsobem „zdegenerovanou“ formu šamanismu, která podle něj nahradila bubnování jako primární zdroj šamanova transu (Eliade, 1997:397). *„Narkotika jsou jen podřadnou náhražkou „čistého“ transu...Pomocí narkotického opojení se příslušní jedinci snaží napodobit duševní stav, kterého už jinak nejsou s to dosáhnout. Je projevem úpadku nebo také vulgarizace mystické techniky...“* (tamtéž, str. 333)

3.1.2 KONOPÍ – DAR BOHA ŠIVY: TRADIČNĚ UŽÍVANÁ MARIHUANA V HINDUISMU

Marihuana byla tradičně užívána kromě území Nepálu rovněž v severnějších oblastech Indie. „*Ernest L. Abel ve své knize Marihuana: The First Twelve Thousand Years popisuje způsob užívání konopí v každodenním životě Číny a Indie.*“ (Stafford, 1997:241) Konopí zde bylo součástí posvátných nektarů védské Indie užívaných při náboženských obřadech jako prostředku pro lepší komunikaci s bohy.

Zpráva komise pro konopné drogy (*The Indian Hemp Drugs Commission Report*)⁹ z roku 1894 poskytuje popis tradičního užívání konopí v hinduismu (Stafford, 1997:251). Užívání konopí v některé z jeho forem je součástí náboženské praxe sloužící k uctění boha Šivy. Pro hinduisty je velkým bohem jejich trojice (Brahma jako Stvořitel, Višnu jako Udržovatel a Šiva jako Tvůrce i Ničitel), zatímco šamané z oblasti Nepálu ho považují za svého prapůvodního a prvního šamana¹⁰. Šiva je bohem tvoření, destrukce a blaženosti, zároveň je však bohem vesmírné radosti a činnosti, manifestací energie života a symbolizuje neustálé střetávání dvou protikladných sil (Benoist, 1995:101). Šiva je ničitelem světa, avšak zároveň i jeho tvořitelem. Slučuje v sobě stránku konstruktivní i destruktivní. (Waterstone, 1996:48)

Konopí je zvláštním atributem boha Šivy, který je přinesl z Himalájí, aby

⁹V elektronické podobě: <http://www.druglibrary.org/schaffer/library/studies/inhemp/4chapt9.htm>

¹⁰ Jeho původně nepálské jméno *Vijaya* (Vítězoslavný) bylo synonymem pro označení konopí v indickém posvátném písmu (Védách). Vijaya bývá překládáno jako vítězství, které bylo zaručeno právě těm bohům, kteří konopí užili. (Waterstone, 1996:46)

je daroval lidem k užitku i zábavě¹¹. Konopí se v oblasti Nepálu a některých oblastí Indie používá k přípravě posvátných nápojů *bhang*¹² nebo se jako *ganja* kouří ve speciálních dýmkách – *chilamech*, které jsou symbolem Šivy jako krále kuřáků. (Stafford, 1997:283) „*Konopná rostlina je pro hinduisty svatá. Strážný duch žije v bhangu...Bhang dává radost, s bhagem lze vzlétnout k nebesům, bhang konejší zármutky...Žádný bůh ani člověk se nevyrovnají zbožnému požívači bhangu...Bhang umožňuje asketikům přežít dny a noci bez jídla a pití.*“ (S. H. Snyder in Szasz, 1996:20) Šiva byl podle starých textů neustále pod vlivem marihuany, a proto marihuana slouží hinduistům jako prostředek obcování s tímto bohem. Konzumace bhangu (což je směs čistého másla a marihuany) podle hinduistů vede k vytváření životní energie, zlepšuje mentální schopnosti a přináší potěšení Šivovi. Marihuana dodává spirituální sílu. Užívání bhangu přibližuje k osvícení a oslavuje Šivu. O svátcích, které jsou dedikovány Šivovi, je konopí nabízeno ke konzumaci. „*O náboženských svátcích – zejména těch, které jsou dedikovány Šivovi – a o svatbách pomáhá hinduistům všech tříd oslavovat danou příležitost.*“ (Robinson, 1996:117) Některými sociálními vrstvami je marihuana ve formě bhangu užívána při příležitosti hinduistických svátků *Holi a Dewali, svateb a jiných rodinných slavností. „Jedním z nejznámějších indických*

¹¹ Podle jedné z mnoha legend Šiva rozhněvaný po hádce se svou rodinou vyšel do polí, kde mu vysoká rostlina konopí poskytla chladný stín před pálícím sluncem. Snědl několik listů této rostliny a pocítil se natolik osvěžen, že se marihuana stala jeho oblíbeným pokrmem, na což rovněž odkazuje jeho přídomek „Pán bhangu“ (*Lord of bhang*) (Marihuana: The first twelve thousand years, v elektronické podobě na <http://www.druglibrary.org/schaffer/hemp/history/first12000/1.htm>)

¹² První zmínka o schopnosti bhangu pozměňovat vědomí pochází z náboženského spisu Atharva-véda z 2.tisíciletí př.n.l. . V Indii bylo již tehdy konopí uctíváno jako jedna z pěti posvátných rostlin. (Stafford, 1997: 241).

svátků je hólí. Připadá na den po prvním březnovém úplňku a na mnoha místech to při něm vypadá, jako by se veškeré obyvatelstvo shromáždilo, aby oslavilo konec zimy. Účastníci oslav popíjející bhang (marihuanu, resp. hašiš) rozmíchaný v horkém mléce, pobíhají po ulicích, stříkají po sobě vodu a navzájem se posypávají prestrobarevnými prášky.“ (Waterstone, 1996:112)

Vyznavači boha Šivy dodnes užívají konopí při svém putování zemí. Neustále putují po Indii, neboť „věří, že putování udržuje mysl a ducha v jejich těle ve stavu bdělosti a že setrvání na jednom místě naopak vede ke stagnaci.“ (Waterstone, 1996:71) Tito potulní asketové pijí bhang, který jim poskytuje spirituální sílu a přibližuje je osvícení, pomáhá jim také soustřeďovat myšlenky na božské záležitosti. „Sádhuové („svatí muži“, jóginové) míří k vysvobození cestou askeze a zřeknutí se světského života.“ (tamtéž, str. 70) Díky konopí sadhúové snázeji překonávají asketické utrpení, které jim přináší fyzické nepohodlí, odříkání a dlouhé půsty bez jídla a vody. „Křesťanští misionáři často popisovali hinduistické světce jako osoby neustále intoxikované, kteří svou otupělost pocházející z kouření jednovatých bylin omlouvají soustředěním mysli na boha.“ (J. Champbell Oman in Szasz, 1996: 49)

Tradiční užívání marihuany spojené v hinduismu s uctíváním boha Šivy je jako rituální praktika integrální součástí náboženského systému i kultury jako takové. Uctívání konopné rostliny lze podle Zprávy komise pro konopné drogy doložit v určité míře v některých provinciích Indie. Není však všeobecně známo, neboť bývá praktikováno v tajnosti. Zpráva přisuzuje nízké či žádné povědomí o tomto náboženském obyčeji mezi

hinduisty tomu, že vzdělaný hinduista by nemohl přispustit jako objekt svého uctívání něco, co je svou povahou hmotné, avšak zároveň představuje božskou podstatu. Zpráva rovněž uvádí, že užívání produktů z konopné rostliny v souvislosti s náboženskými praktikami je rozšířenější mezi lidmi v severnějších oblastech Indie a himalájských okresech než je tomu směrem na jih (Kapitola IX. - „Social and religious customs“, odstavec 449).

3.1.3 TRADIČNĚ UŽÍVANÁ MARIHUANA V NÁBOŽENSKÝCH PŘEDSTAVÁCH A PRAKTIKÁCH RASTAFARIANISMU

V západních náboženských představách nalézáme užívání marihuany jako formu rituální praxe u hnutí Rastafari. Tento systém náboženských představ je těžké určitým způsobem kategorizovat, neboť hnutí Rastafari není centralizovanou organizací. To ústí v rozsáhlý počet variací náboženského přesvědčení, které lze zatřesit pojmem Rastafarianismus (Hrabal, 1998:312).

Hnutí se zrodilo na Jamajce na počátku 20. století a má své kořeny v duchovních tradicích Afriky¹³. Rastafariáni vzešli z prostředí velmi chudých sociálních vrstev, usilující o soulad s původním životem Afričanů. Tím se snaží navázat na svou originální kulturu, o kterou byli připraveni,

¹³ Zásadní myšlenkou afrického způsobu života je být v blízkém vztahu k přírodě, k africké savaně a jejím lvům. Jako africký způsob života je chápán nejen blízký vztah k přírodě, ale i to, že člověk je neoddělitelnou součástí této přírody.

když byli jako otroci přiváženi na Jamajku. Roku 1914 jamajský sociální reformátor Marcus Garvey založil na Jamajce „Univerzální společnost pro podporu a vzdělávání černochoů“ a propagoval myšlenky panafricanismu. Usiloval o spojení veškerého černošského obyvatelstva v „bratrstvo“, které bude pracovat na dekolonizaci afrického kontinentu, který byl ještě stále kontrolován bílými kolonialisty. V této době rovněž vzniká *Negro Bible*, která tvrdí, že Bůh (*Jah*) a všichni jeho proroci byli černí (*tamtéž*). Tyto myšlenky se staly inspirací pro zakladatele koncepce rastafarianismu Leonarda Howella. Ten přišel s myšlenkou černošské nadřazenosti a konečného návratu všech černochoů rozptýlených po celém světě zpět do jejich vlasti (*tou je Etiopie*). 30. léta 20. století byla na Jamajce dobou sociálního převratu, který s sebou nesl spoustu potyček mezi dělníky pracujícími na polích s cukrovou třtinou a policií. Tato situace byla podnětem k vytvoření skupiny několika ostrovanů, kteří chtěli svou mentalitu vymezit vůči stávajícímu sociálnímu systému, který je utiskuje a nazývají ho "Babylonem". Ze sociálního hlediska tedy můžeme hnutí Rastafari chápat jako reakci na rasisticky laděnou negaci černošského obyvatelstva, která byla pociťována rovněž na Jamajce v období 30. let 20. stol. Příslušníci černošské části populace byli na samém dně sociálního prostoru, zatímco bělošské obyvatelstvo a jeho náboženské vyznání (*zejména křesťanství*) se v tomto pomyslném sociálním žebříčku nacházelo na vrcholu.

Pro stoupence spirituálního hnutí Rastafariánů, které v sobě integruje náboženský, filozofický i sociální systém, je konopí svatou rostlinou (*herb*), trávou moudrosti (*Rätsch*, 1994:117). Nazývají ho *ganja* a

považují za léčivou duchovní a duševní potravu. Mnoho stoupenců tohoto hnutí věří, že konopí je původem z Afriky a je proto částí jejich kulturního dědictví. Ganja je integrální součástí duchovního i náboženského života Rastafariánů. „Věř, že kouření konopí rituálním způsobem očišťuje tělo i duši a připravuje poživitele k meditaci, modlitbě, přijetí moudrosti, rozjímání a obnovení společenské harmonie s druhými – zásadní hodnotou rastamanů.“ (Robinson, 1996:125) Užívání marihuany (formou kouření) představuje pro Rastafariány náboženský rituál obvykle doplněný studiem Bible, který sami nazývají „myslícími sezeními“ (*Reasoning sessions*). Při kouření konopí Rastové zdůrazňují zejména schopnost „proniknout pravdu“ – vidět věci jasněji, kterou ganja svým uživatelům propůjčuje. Za účelem diskutování „Pravdy“ (*Truth*) se Rastafariáni vzájemně setkávají při kouření konopí – dosahujíce při jednotlivých rituálních sezeních krůček po krůčku proniknutí „za oponu“. Považují kouření marihuany za Biblí „povolené“¹⁴ a věří, že jim kouření této látky napomáhá v meditaci a náboženském rozjímání. Rastafariáni praktikují rituální kouření ganji jako prostředku ke komunikaci s bohem, kterého nazývají *Jah*¹⁵. Velký vliv na zrod rastafarianismu mělo zejména Garveyho proroctví o příchodu Spasitele¹⁶ (Robinson, 1996:125). Tím byl pro

¹⁴ Členové hnutí Rastafari tvrdí, že konopí je Stromem života zmiňovaným v Bibli. (Solomon, 1970: 52)

¹⁵ *Jah* je rastafariánským pojmenováním pro inkarnaci boha a je zkráceno z Jehovah, kterého nalézáme v žalmu 68:4 ve verzi Bible krále Jamese a je částí Svaté trojice, kde vystupuje jako Mesiáš, který se podle Bible navrátí.

¹⁶ Náboženský směr rastafarianismu povstal z interpretace proroctví, které se objevuje v Bibli. Toto proroctví se zakládá na statusu Sellasieho jako jediného afrického monarchy plně nezávislého státu a jeho titulů Král králů (*King of Kings*), Pán pánů (*Lord of Lords*) a Vítězný lev z Judy (*Conquering Lion of Judah*).

stoupence rastafarianismu Haile Selassie I¹⁷, který byl roku 1930 korunován v Addis Abebě. (Hrabal, 1998:312). Náboženské hnutí Rastafari uznává Haile Selassieho I jako *Jah*. Následování Jah a jeho uctívání pro Rastafariány znamená nalezení a šíření „cesty“, která byla každému člověku apriori dána při jeho narození¹⁸.

¹⁷ Selassie se narodil jako Tafari Makonnen a zdědil titul Ras, který je obdobou anglického vévody („duke“). Pojmenování je tedy odvozeno od občanského jména Haile Selassieho z doby před korunovací. Ti, kteří následují hlavu stvořitele (*Ras* – hlava, *Tafari* – stvořitel) se nazývají rastafariáni nebo také rastové (Rätsch, 1994:117).

¹⁸ Podstatou náboženského uvažování Rastafariánů není „víra“ ve smyslu slova, ve kterém jej obvykle užíváme. Systém náboženských představ Rastafarianismu by se dal lépe vyjádřit v termínech poznání nebo nalezení pravdivé identity každého Rasty.

3.2 SAKRÁLNÍ VÝZNAM DROG V KONTEXTU ŽIVOTA PŘÍRODNÍCH KULTUR

Tradiční užívání marihuany v některých typech magicko-náboženských představ vykazuje nezávisle na konkrétním kulturním kontextu několik společných charakteristik. Ty dávají možnost vysvětlit význam, kterým byly drogy tradičně užívané za spirituálními účely nadány a pomůže představit náboženský – tradiční pohled na ně v kontextu života těchto kultur.

V popsáných kulturních okruzích byla marihuana vnímána jako „posvátná“ rostlina, neboť je darem od božské bytosti, má svou náboženskou historii a její užívání představuje specifickou formu náboženské praxe odehrávající se podle společně sdílených tradic. Posvátný význam drog charakteristický pro tradiční – náboženský pohled na užívání takových látek je kulturně podmíněn a „proměněný“ stav vědomí spuštěný užitím drog odpovídá tradičním náboženským a filosofickým systémům daných kultur. Posvátnost drog je zde spojena s rituály jako specifickými nástroji, které člověku slouží k přiblížení se nadpřirozenému světu. *„Svět se ukazuje takovým způsobem, že náboženský člověk při pohledu na něj odkrývá početné modalitty posvátného, a tedy bytí.“* (Eliade, 2006:77) Kulturní dichotomii mezi světem nadpřirozena a světem každodenního života můžeme vyjádřit prostřednictvím kategorie „posvátného“ a „profánního“, která *„představuje kontrast mezi zvláštností, tajemstvím, překročením vlastní fyzické existence a lpěním na běžných starostech, na světě materiálních hodnot,*

který je pochopitelný a všední.“ (Soukup, 1993:135) Sakrální význam
přisuzovaný drogám v některých kulturách naznačuje, že tyto látky byly
nadány spirituálními hodnotami. „Sopky, vrcholy hor, Měsíc, Slunce,
oblaka považují naivní lidé za živé nikoli na základě nějaké naivní teorie o
všeoduševnění nebo o „panthelismu“, nýbrž právě jen podle těch znaků,
které i my sami aplikujeme, když mimo své vlastní živé Já, které můžeme
pozorovat přímo, poznáváme živé bytosti mimo nás. Totiž podle toho,
zdali přesně pozorujeme – se domníváme, že působí a jednají jako živí.
Podle takových příznaků mohou různé přírodní předměty naivnímu
pozorovateli připadat živé. Ale to samo o sobě ještě vůbec nevede k mýtu
nebo k náboženství. Jsou-li tato jsoucna živá, nejsou to ještě bohové. Ano
nejsou bohy ani tehdy, když se k nim člověk obrací s přáním a s prosbou.
Prosba není ještě modlitba a důvěra nemusí být religiózní. Ta jsoucna se
stávají religiózními, teprve když se vztahují ke kategorii posvátna. A
k tomu dochází teprve tehdy, když se na ně člověk poprvé pokouší
působit numinózními prostředky, totiž magií, a když přitom jejich působení
považuje za posvátné, totiž za magické.“ (Otto, 1998:117) Jak dodává
Achtenbergová: „Psychedelický prožitek, ztráta hranic ega, vědomí
kontinuity všech dějů a smysl pro zázrak dávaly šamanům možnost
náhledu a poznání přesahující rámec smyslového poznání. Tyto rostliny
proto nazývali posvátnými, medicínou.“ (Achtenbergová in Kalina, 2003:
83)

Podle východisek symbolické antropologie „Kultura je tkanivem významů, kterými lidské bytosti interpretují svou zkušenost a řídí své jednání; sociální struktura je forma, kterou toto jednání na sebe bere,

skutečně existující síť sociálních vztahů.“ (Geertz, 2000:168) Svým jednáním se vztahujeme k významům, které závisí na celkovém uspořádání konkrétního sociálního a kulturního systému. Udělování významu našim zkušenostem je determinováno tím, jaké symboly jsou nám předem „dány“, neboť existují v komunitě, do které se člověk narodí. Tyto symboly lidé v životě používají proto, aby dali událostem, které prožívají, určitou konstrukci, resp. smysl. Symboly, skrze které přiřazujeme významy a interpretujeme realitu jsou v tomto smyslu kulturními determinantami našeho duševního života (Soukup, 2000:181). Perspektivu symbolické antropologie bych ráda použila k vysvětlení a pochopení sakrálního významu, který je drogám v některých kulturách přisuzován. Pro kulturní kontext, ve kterém nacházíme tradiční užívání drog, je typické přesvědčení o existenci nemateriálního světa a základním modelem reality je snaha o porozumění kosmickému řádu. Příroda je v těchto magicko-náboženských představách posvátnou a kultury přežívají na základě poznání její rovnováhy. Poznání spirituálních esencí přírody a respekt k ní pro ně představují zásadní hodnoty (Furst, 1996). *„Příroda není pro náboženského člověka nikdy výlučně „přirozená“: je vždy obdařena určitou náboženskou hodnotou. Je tomu tak proto, že kosmos je božským stvořením: protože vyšel z rukou bohů, je svět prostoupen posvátností.“* (Eliade, 2006:77) Sakrální význam přisuzovaný drogám představuje objektivizaci hodnot odrážejících hodnotové preference nemateriálně orientovaných přírodních kultur. Jak jednání samotné, tak cíle jednání, jsou výsledkem zkušenosti každodenního života, na základě kterého konstituujeme významy našeho sociálního světa. Koncept

tradičního myšlení přírodně orientovaných kultur je výsledkem kulturní a sociální praxe mnoha generací, jejichž způsob myšlení byl ovlivněn životem v sepjetí s přírodou. Blízký vztah k přírodě proniká do všech oblastí života takových společností – kulturní, sociální, politické i ekonomické (Soukup, 1993:113). Jejich způsob života stejně jako metafyzické koncepty vyvěraly z integrace, kterou viděly v rozmanitosti okolní přírody. Jedinci se necítili oddělení od přírody, která je obklopovala. Naopak cítili se být neoddělitelnou součástí této diverzity a všechny stránky života takových kultur jsou nahlíženy jako jedna z částí celku zahrnující rovněž veškerou přírodu. *„Nesmíme zapomínat, že pro náboženského člověka je „nadpřirozené“ neoddělitelně spjato s „přirozeným“, že příroda vždycky vyjadřuje něco, co ji přesahuje...uctívá-li náboženský člověk posvátný kámen, pak proto, že je posvátný, a nikoli proto, že je to kámen; jeho pravou podstatu odhaluje posvátnost, která se zjevuje skrze způsob bytí kamene...skrze „přirozené“ stránky světa postihuje náboženský člověk „nadpřirozenost“ .* (tamtéž) Kulturní aspekty jsou zde neoddělitelně spjaty s aspekty náboženskými, čímž by také bylo možné částečně zdůvodnit oblibu užívání látek měnících vědomí v kontextu života přírodních kultur.

3.3 SEKULÁRNÍ KONCEPT MODERNÍHO MYŠLENÍ A DROGY JAKO MATERIALIZOVANÉ DÁVKY

Užívání drog bylo u přírodně orientovaných kultur vždy součástí řádu. Pravidla, hodnoty a zákazy vycházely v takových společnostech z řádu přírody, neboť ona determinovala jejich život. Skrze poznání přírody jedinci vrůstali do své kultury a toto „vědění o přírodě“¹⁹ potřebné k přežití bylo integrováno do života i identity každého jedince, který se v takovém společenství narodil a vyrůstal. Tento model reality jako snahy o porozumění kosmickému řádu je radikálně odlišný od materialistických paradigmat moderní západní společnosti a její mechanicko-logicky pojímané vědy.

Materialismus jako převažující východisko moderní civilizace považuje veškerou realitu primárně za materiální realitu. Nepřipouští tedy existenci jakési duchovní či nemateriální roviny, na kterou bylo myšlení přírodních kultur orientováno²⁰. *„Zkušenost radikálně desakralizované přírody je relativně nedávný objev; je dokonce přístupná pouze menšině moderních společností, zejména lidem vědy. Pro zbytek lidstva si příroda nadále uchovává své „kouzlo“, své „tajemství“, svoji „vznešenost“, v nichž můžeme rozluštit stopy jejich někdejších náboženských hodnot.“* (Eliade, 2006:101) Materialismus vycházející z chápání přírody jako nekonečného, seberegulujícího se celku nelimitovaného a neřízeného přes žádnou „nad-

¹⁹ Vědění o přírodě můžeme chápat jako druh „sociální moudrosti“, nebo spíše jako sociální strukturu, která může být později modifikována novým prožitkem a zkušeností.

²⁰ Materialismus předpokládá, že život jako celek je produktem přírodních procesů. Všechny lidské myšlenky a pocity se podle materialistických východisek zrodily z neživého, anorganického matrixu přírody a končí smrtí.

přirozenou" sílu implikoval nadcházející ateismus. Absence náboženské víry v moderní společnosti jako nutný důsledek materialistických premis vystřídala religiózní koncept boha. *„Nenáboženský člověk odmítá transcendenci, přijímá „relativitu“ skutečnosti, a dokonce někdy pochybuje o smyslu existence...Ale teprve v moderních západních společnostech se nenáboženský člověk plně rozvinul. Moderní nenáboženský člověk přijímá za svou novou existenciální situaci: uznává jedině sám sebe jako subjekt a činitele dějin a odmítá jakékoli odvolání k transcendenci.“* (tamtéž, str. 134) Sakrální povaha kosmu i společenských řádů ustoupila do pozadí a byla nahrazena rozumovým přístupem založeným na poznaných a uznaných faktech či morálních hodnotách.

Moderní myšlení pramení z racionalismu, kdy jedinou cestou k pravdivému poznání jsou rozumové postupy, z empirismu zakládajícího vědění o člověku a přírodě na empirických faktech a z univerzalizmu, kdy rozum a z něj vycházející věda produkují univerzálně platné vědění. A tak se v souvislosti s příchodem moderní společnosti mluví o změnách v charakteru a distribuci vědění. Jedním z projevů této změny je proces sekularizace, který se projevuje skrze snižování dominance jednotlivých tradičních náboženství (Lužný, 1999:11-15). *„Neodmyslitelným aspektem moderního myšlení je jeho inženýrský charakter, který se projevuje snahou o technické a mechanické řešení problémů. Účelem moderního poznání, které se má stát efektivní mocí, je ovládnutí externalit – jiných lidí, jiných kultur, tj. vnějšího prostředí včetně přírody. ...Toto ovládnutí externalit a sebedisciplinace má ryze světský charakter a postrádá magický rozměr, který byl výrazně přítomen v premoderních*

společnostech.“(tamtéž, str.13) Posvátné a profánní jako kategorie se váže k činnostem a předmětům, které jsou chápány jako symboly. Proces sekularizace je proto někdy chápán jako proces, ve kterém se z lidského života vytrácejí posvátné prvky a jsou nahrazovány prvky profánními (Soukup, 1993:136). Podle Bryana R. Wilsona je proces sekularizace projevem přechodu od společnosti tradiční ke společnosti moderní. Náboženství začíná mizet z moderní společnost proto, že není prostoupena jako společnost tradiční nadpřirozenem. *„Každou částí života tradičního společenství prostupoval náboženský symbolismus. Náboženství legitimizovalo způsob života – byly rozvinuty náboženské procedury, které sloužily k ochraně lokálních sídlišť; existovaly nadpřirozené síly, k nimž se rodina nebo klan a jejich členové mohli vztahovat; lidé získávali z náboženství sílu a zdůvodnění svého postavení, blahobytu či naopak bídy.“*²¹ (Wilson in Lužný, 1999:62) Charakteristickým je tedy posun od transcendentních entit k naturalismu a sekularizace je podle Wilsona procesem, kdy náboženské vědomí a jednání ztrácejí sociální význam. (tamtéž, str.64) *„V oblasti chování k tomu přistupuje nahrazení náboženských příkázání požadavky, které odpovídají přísně technickým kritériím, postupné nahrazování specificky náboženského vědomí (jež se může rozprostírat od závislosti na kouzlech, rituálech, kázáních až k hluboce duchovně inspirované etice) empirickou, racionální a instrumentální orientací ve světě; opuštění mytické, poetické a umělecké interpretace přírody a společnosti ve prospěch deskripce vycházející z faktů a s tím související přísné rozlišo-*

²¹ Náboženství je podle Wilsona typické pro tzv.lokální společenství mající podobu vesnice či klanu, pro která jsou typické vztahy tvář v tvář.

vání hodnotících a citových dispozic od kognitivní a pozitivistické orientace.“ (Wilson tamtéž, str. 64) V důsledku sekularizace jako projevu materialistických premis začaly být bohové, spirituální božské podstaty či jiné nemateriální morální entity nahlíženy přinejmenším jako neexistující, neboť pro jejich existenci neměla materialistická mechanistní věda ani hypotézy ani důkazy. A spirituální účely jako dosažení mystické zkušenosti, pro které byly drogy v některých kulturách tradičně užívány, nekorespondovaly se sekulárním konceptem moderního západního myšlení.

Individualismus vrcholí v moderní společnosti snahou získat pro svůj vlastní prožitek i požitek cokoliv, tedy kromě jiného i drogu. To je naprosto vzdálené původním spirituálním intencím vycházejícím z metafyzického systému, s jakými byly psychoaktivní látky v některých kulturách tradičně užívány. *„Ale pro kulturu, která se progresivně odcizovala od ducha světa ve všech svých aspektech, pro kulturu, která udělala vše pro oddělení ducha od těla, tam drogy poskytují útrpnou příchut' mysticismu, kterou náš kulturní mýtus není schopen vysvětlit a není schopen integrovat.“* (Achtenbergová in Kalina, 2003:83) Moderní společnost proti spirituálnímu světu přírody vyzdvihuje svět fyzický, který je zdoben a „krášlen“ umělými a syntetickými prostředky. Absolutním protikladem k metafyzickému myšlení přírodních kultur, které vrcholilo mystickým zážitkem projevujícím se oddělením vědomí od těla, je v moderní společnosti naopak z materialismu pramenící zdůrazňování všeho „tělesného“ na úkor vědomí. Tento až obsesivní zájem o tělo a vše tělesné dal vzniknout nezvyklému fenoménu moderní doby, a to na tělo orientované spiritualitě – „kultu těla“.

V tom je možné vidět jeden z důvodů, proč má moderní společnost tendenci chápat drogu v duchu materialismu jako druh prožitku. V dnešní době vystupují drogy jako materializované dávky, které může užívat kdokoli, jakkoli a kdykoli.

3.3.1 UŽÍVÁNÍ DROG PRO REKREACI: posun od spirituálních hodnot k zábavě

Význam přisuzovaný drogám je determinován tím, co tyto látky v daném kulturním okruhu symbolizují. Užití posvátných rostlin a psychedelických drog sloužilo u některých přírodních kultur jako jedna z technik navození náboženského prožitku. Například v šamanismu však nehrály psychoaktivní látky až tak zásadní význam a byly užívány pouze v určitých přesně stanovených situacích a za přísně definovaných podmínek. Jsou pouze jednou určitou metodou, jak dosáhnout změněného stavu vědomí. „Šamani měli vypracované techniky na vyvolávání změněných stavů vědomí na nedrogové i drogové bázi. Vnímání a porozumění světu se dělo na bázi bezprostředního prožitku, intuice a symbolu spíše než na úrovni racionální, logické abstrakce.“(Kalina, 2003:83) Nedokáže-li se nějaký účastník seance dostat do vyššího stavu nedrogovou cestou, je mu obvykle nabídnuta posvátná rostlina k rozšíření jeho vnímání. Jak například uvádí Eliade svým odkazem na zmínku Jógasátry o léčivých rostlinách *auśadhi*, užívání psychoaktivních látek propůjčovalo některým jogínům „zázračné schopnosti“ a pomáhalo dosahovat extatických

zkušeností. Podle něj však podobně jako v případě šamanismu užívání takových látek hraje druhořadou roli a takto dosaženou extází nelze srovnávat s extází skutečného *samádhi*. (Eliade, 1997:341)²² V moderní společnosti se sakrální význam spojený s tradičním užíváním drog vytrácí. Drogy začaly být módou, zábavou, často pózou, požitkářstvím jednotlivců. Užívání drog pro „zábavu“ se stalo rozptýlením, zkrácením volného času. *„Historicky mladší zkušenost má člověk s návykovými drogami, které bývají zneužívány příležitostným, konzumním způsobem...“* (Kalina, 2003:83) Symbolický význam psychoaktivních substancí a kulturní a sociální okolnosti, za kterých jsou užívány, způsobují, že stejné a chemicky totožné látky slouží zcela odlišně v různých kulturních a sociálních souvislostech. V jednom společenství mohou být uctívány jako posvátné a kulturně sjednocující prostředky, zatímco v odlišné sociální a kulturní situaci mohou působit stejně intenzivně jako špatné a nebezpečné. (Nožina, 1997:33)

Rekreační užívání drog bylo v tradičních kulturách užívajících posvátné rostliny nepřípustné. Tradičně byly drogy užívány kontrolovaným způsobem (jako forma rituální praxe) a v případě šamanismu pouze „vyvolenými“ jedinci. Má to své opodstatnění, neboť pouze silný jedinec s vrozenými predispozicemi byl v rámci náboženského systému předurčen a schopen užívat psychoaktivní substance a ovládat tak uvolněné síly a vjemy, iluze a stavy extáze. Takovými jedinci byli šamané,

²² Samádhi představuje extatický stav tzv. královské jógy, které je dokonalým zapomením o meditaci, která mu předchází. *„Rozdíl mezi subjektem a objektem meditace se zcela vytrácí, individuální vědomí se proměňuje a dospívá k plnému poznání absolutna.“* (Waterstone, 1996: 87)

kouzelníci, kněží²³. Ve stavech navozených mezi jinými prostředky také užitím drog (intoxikací) byli schopni vidět duchovní rozměr důležitý pro jejich společenství. Osobní prožitek²⁴ odlišných realit bytí stejně jako vědomí a vědění o nich jsou primární determinantou šamanismu, přesto žádný z šamanů neužíval drogy pro své potěšení či vlastní uspokojení²⁵ (Kalina, 2003: 83). *„Rostlina – droga v kulturách, o nichž byla řeč, je záležitostí konstruktivní, a nikoli destruktivní. A nebyla nikdy k destrukci či autodestrukci zneužívána, a nedocházelo tudíž k fenoménu z nejhorších – závislosti. Což je pochopitelně určující, neboť závislost na čemkoli je tragická. Platí to od nekritické lásky až po výherní automaty.“* (Furst, 1996:217) Moderní západní společnost tyto kulturní znaky – tradiční užívání drog v souvislosti s praktikami náboženského systému – přehodnotila a odmítla jako nesprávné. Pojala stav vytržení nikoli jako prostředek, nýbrž jako cíl, což zcela změnilo původně sakrální význam, který drogám některé kultury přisuzovaly.

Charakteristickým vzorcem užívání drog v moderní společnosti je právě užívání rekreační, které již není spojeno s žádným konkrétním náboženstvím a jeho rituály či konkrétní magicko-náboženskou představou. *„Drogy nevyžadují větší námahu či pohyb a přitom znamenají*

²³ Historické šamanské praktiky vypovídají o tom, že šaman plnil funkce kněze, kouzelníka, léčitele i metafyzika.

²⁴ Šamanismus, nahlížen jako druh spirituální praxe, klade důraz na osobní prožitek šamana a vše, co šaman vykoná, tedy záleží od jeho subjektivního prožitku a interpretace tohoto prožitku. Bez prožitku pramenícího ze stavu vytržení by nebylo šamana, tedy osoby, která ho zprostředkuje ostatním.

²⁵ Drogy byly údělem šamanů, jejich povinností vůči společenství. Přirozená výchova vedla a vede členy těchto společenství k vědomí, že určité znaky a hodnoty jsou určeny pouze vyvoleným a předurčeným. Užívání psychoaktivních substancí vyvolávající vidění, sny, stavy extáze – vytržení je v takových kulturách nástrojem poznání samého.

dramatický vpád do monotónnosti a nudy, překonávají stres. Nesou v sobě neobvyklé a mnohdy příjemné pocity a zážitky, aureolu nebezpečí a vzpoury proti „Řádu“.“ (Nožina, 1997:296) Drogy začaly být užívány zcela nekontrolovaným způsobem kýmkoliv a kdykoliv zejména při rekreačních příležitostech spíše než za spirituálními účely. Rekreační užívání je chápáno jako málo frekventované užívání, kdy subjekt užívá drogu při rekreačních příležitostech jako je například setkání s přáteli (Bruno, 1996:62)²⁶. Termínem rekreační konzumace drog se tedy označuje takové užívání, kdy jedinec danou drogu užívá pouze za účelem rekreace. Teoreticky tak lze označit i např. pravidelného konzumenta konopí, který si denně po skončení pracovních aktivit před večeří zakouří marihuanovou cigaretu. Příležitostným nebo rekreačním užíváním by se dala charakterizovat skupina lidí, u níž se užívání drog stává součástí životního stylu a jehož následkem nedochází ke vzniku závislosti či jiných problémů, což je typické zejména u marihuany²⁷. (Kalina, 2003:17)

²⁶ Pojem „rekreační užívání“ odmítají ti, kteří jakékoliv užívání nelegálních drog pokládají za problém. Neměl by se užívat k odlišení příležitostného užívání od užívání návykového, protože všechny typy užívání mohou být čas od času společenské a rekreační.

²⁷ Termín „rekreačního užívání“ vyvolávající dojem, že každé takové užívání je realizováno za účelem zábavy, je v současné době nahrazován spíše označením „příležitostného užívání“. (Kalina, 2003:17)

3.3.1.1 ROZŠÍŘENÉ UŽÍVÁNÍ MARIHUANY PRO REKREAČNÍ ÚČELY MEZI JAMAJSKOU POPULACÍ

V dnešní společnosti je země, kde je ve velké míře rekreačně užívána marihuana, Jamajka. Pomineme-li hnutí Rastafariánů, které na tomto ostrově užívá marihuanu tradičně za spirituálními účely, je její užívání coby stimulačního prostředku rozšířeno i mezi běžnou jamajskou populací (Rastafariáni tvoří okolo 5-ti%). 80% Jamajčanů je původem z Afriky. V jamajské společnosti barva pleti determinuje příslušnost k sociální třídě – dá se říci, čím jasnější odstín pleti, tím vyšší postavení v pomyslném sociálním žebříčku. V tomto kontextu sociální struktura jamajské společnosti odkazuje na kastovní systém, jehož hierarchie je založena na příslušné barvě pleti. Tato diferenciací sociální struktury jamajské společnosti je pozůstatkem koloniální historie karibského ostrova. Boekhout van Solinge předpokládá, že se sem marihuana dostala s přílivem pracovních imigrantů po zrušení otroctví roku 1838, kterými byli kromě menšího počtu Číňanů především Indové. To by také vysvětlovalo, proč je jamajské a hinduistické označení pro marihuanu stejné - tedy *ganja*. Její užívání se podle něj rozšířilo prostřednictvím Indů rovněž mezi nižšími sociálními třídami, pro které představuje prostředek užívaný za rekreačními a stimulačními účely (Boekhout van Solinge, 1996:11-14).

Užívání marihuany mezi jamajskou populací je možné interpretovat jako integrální součást jejich kultury, a to na základě tradice tohoto užívání po mnoho generací. To by také potvrzovaly závěry studie

realizované v 70. letech minulého století na Jamajce V. Rubin a L. Comitasem (Stafford, 1997:257). Tato dlouhodobá lékařsko-antropologická studie zabývající se chronickým užíváním marihuany mezi jamajskou populací shodně s Boekhout van Solingem uvádí, že marihuana je zde užívána především mezi nižšími sociálními třídami, zvláště na venkově. Studie byla zaměřena na chronické konzumenty marihuany, kteří ji užívají dvanáct až třicet let (Stafford, 1997:272) Na Jamajce kouří přes 50% mužů starších patnácti let a naprostých nekuřáků je zde jen 20% (Robinson, 1996:86). Vzorec rozšířeného užívání marihuany na Jamajce je determinován především tím, že marihuana představuje „dobrovolnou alternativu“ k vysoké spotřebě alkoholu a její větší množství je konzumováno například při příležitosti setkání s přáteli. Shodně s těmito závěry Boekhout van Solinge uvádí, že na Jamajce je marihuana ve větším množství rekreačně užívána při těchto odpoledních či večerních speciálních příležitostech. Jamajská studie dále nezjistila „...*signifikantní korelace mezi intenzivním užíváním drogy a schopností provádět paralelní fyzické, intelektuální, společenské či kulturní aktivity. Výsledky byly zveřejněny na konferenci New York Academy of Sciences Conference on Chronic Cannabis Use...*“(New York Times, 5.1.1976 in Stafford, 1997:256)²⁸.

²⁸ Mimo jiné tato studie navíc dokázala prospěšnost preparátů z konopí užívaných jako léčebných prostředků nejen u dospělých, ale také u dětí (Robinson, 1996:88).

3.3.1.2 REKREAČNÍ UŽÍVÁNÍ MARIHUANY MEZI NĚKTERÝMI SOCIÁLNÍMI VRSTVAMI INDIE

Podobně jako na Jamajce, je i v Indii marihuana užívána nejen tradičně v souvislosti s hinduistickým náboženstvím a jeho ceremoniemi, nýbrž rovněž rekreačně. Marihuana je v některých oblastech Indie užívána ve 3 formách - jako *bhang*, ganja a jako vysoce potentní *charas* (jinak znám jako hašiš). Bhang i ganja jsou primárně užívány především za rekreačními účely mezi nižšími sociálními vrstvami, pro které je alkohol málo dostupným intoxikantem. Chopra ve své zprávě týkající se užívání konopných drog v Indii (*The Use of Cannabis Drugs in India*)²⁹ uvádí že nízká cena a snadná dostupnost těchto psychoaktivních substancí jsou důležitými faktory vzorce jejich užívání rozšířeného mezi populací s nízkým sociálním postavením. Bhang se popíjí při setkání s přáteli jako oslava této společenské příležitosti. Menší množství marihuany jako stimulačního prostředku zmírňujícího příznaky únavy zde užívají také lidé, kteří provádí těžkou manuální práci. Podobně je zvykem navečer vypít pár doušků bhangu či vykouřit ganju pro to, aby se člověk cítil lépe a těžce pracujícím lidem má dodávat jakousi „veselejší mysl“ k překonání namáhavé a monotónní práce.

Toto rozšířené rekreační užívání marihuany v podobě bhangu či ganji mezi některými vrstvami lidí v indické kultuře bychom mohli přirovnat k vzorci užívání alkoholu za rekreačními účely v západní společnosti. Ma-

²⁹ I. C. Chopra and R. N. Chopra: The Use of Cannabis Drugs in India. United Nations in Bulletin on Narcotics, 9 (1957): 7-14., v elektronické podobě na http://www.unodc.org/unodc/bulletin/bulletin_1957-01-01_1_page003.html

rihuana intoxikovaná v kontrolovaných množstvích nemajících za následek ztrátu kontroly je zde integrální součástí kultury a v každodenním životě představuje alternativu k pití alkoholu. Solomon v případě bhangu a alkoholu přisuzuje roli při výběru jednotlivých intoxikantů kulturním faktorům. To dokládá na příkladu jedné vesnice v severní Indii, kde se členové dvou nejvyšších kast, Rajpútů a Brahmánů, liší při výběru intoxikantů. Jedna z kast upřednostňuje alkohol a druhá přípravu Cannabis indica. Solomonovo zdůvodnění vychází z asociací spojených s těmito drogami v jednotlivých kastách, dále psychologických efektů typu intoxikantu a rozličných hodnot vyznávaných jednotlivými skupinami, které se týkají jak osobnostního vývoje tak ideálního vzorce chování (Solomon, 1970:135).

4. ZE SOCIÁLNÍ HISTORIE MARIHUANY: PROHIBICE DROG JAKO DŮSLEDEK SOCIÁLNÍCH A KULTURNÍCH OKOLNOSTÍ

Cesta prohibice některých drog je relativně nedávným sociálním jevem a byla zkoncipována na přelomu 19. a 20. století a poprvé zavedena a realizována v první dekádě minulého století ve Spojených státech amerických. *„USA si na mezinárodním poli zajistily souhlas dalších zemí s přijetím legislativy zavádějící restrikcí opia, heroinu, morfia a kokainu. Tyto iniciativy v USA vyvrcholily koncem roku 1914 schválením zvláštního zákona (tzv. Harrison Narcotic Act), který vůbec poprvé v novodobé historii zavedl prohibici některých psychotropních látek.“* (Zábanský, 2003:53)

Cílům nově se objevené prohibiční politiky týkající se užívání drog může být porozuměno v kontextu sociálních vztahů tehdejší doby. Dva z cílů prohibiční politiky považuji za velmi důležité. Prvním a nejvýznamnějším cílem bylo čelit chudobě a kulturní zaostalosti, tedy podmínkám, které výrazně přispívaly k užívání drog. Lidé emigrující do USA z Mexika, Číny, Východní Evropy a Ruska s sebou přinášely právě ony vzorce užívání drog, které nebyly kompatibilní s adaptací na existující americký způsob života. První cíl vzniku drogové politiky tak můžeme chápat jako přímou a progresivní konfrontaci se sociální mizérií. Význam drog se změnil v symbol strachu následkem asociace užívání takových látek s národnostními menšinami, které byly vnímány

jako potenciálně nebezpečné (spojení Mexičanů s marihuanou, Číňanů s opiem). (tamtéž)

Druhý cíl nové drogové politiky, která se objevuje na přelomu 19. a 20. století, bychom našli v oblasti medicínské organizace, přesněji řečeno monopolní role medicínských zájmových skupin prosazujících sebe samé široké veřejnosti v podobě zdravotních institucí. Přichází s tvrzením, že léčiva mohou být dostupnými jedině a pouze prostřednictvím oprávněných osob – lékařů, a to v souvislosti s konkrétní léčbou (Thorton, 1991:69). V krátkosti tedy historické kořeny naší současné drogové politiky můžeme nalézt v USA počátku 20. století. Právě zde začala nová politika týkající se eliminace užívání drog sloužit zejména k adaptaci imigrantů k obrazu nekatolické anglosaské elity a k pomoci monopolizovat medikaci skrze moderního lékaře tím, že postavíme mimo zákon „samoléčbu“.

V této části proto budu věnovat pozornost sociálním reakcím na rekreační užívání marihuany v USA ve 20. letech 20. století. Imigranti přicházející za prací do Států se stali během krize 30. let nevíтанou skupinou, která byla chápána jako levná pracovní síla a konkurence pro místní obyvatele. Právě tyto národnostní a etnické menšiny přinášely užívání drog jako přirozený zvyk ze svého kulturního prostředí. Sociální a kulturní kontext, ve kterém se marihuana v tomto období ocitá, mi poslouží k vysvětlení změny přisuzovaného významu, kterým je užívání drog v moderní společnosti nadáno. Záměrem této části práce je ukázat, jak zásadní a klíčovou roli hraje „vykonstruovaná“ asociace spojující určitý typ drogy s určenými skupinami uživatelů pro posuzování účinků

látky samotné. Sociální historie marihuany naznačuje, že význam přisuzovaný účinkům této drogy v americké společnosti počátku 20. století byl v jisté míře vykonstruovanou představou, která byla založena na spojování účinků marihuany s deviantním chováním některých „cizích“ kulturních skupin.

4.1 SOCIÁLNÍ REAKCE NA REKREAČNÍ UŽÍVÁNÍ MARIHUANY V USA V 1. POL. 20. STOL.

Původně se rostlina konopí dostala na americký kontinent s evropskými kolonizátory a byla využívána zejména jako surovina pro výrobu lan. Rekreační konzumace marihuany nebyla v USA evidentní dříve než v první dekádě 20. století. Se začátkem prohibice alkoholu popularita marihuany vzrostla a ve 30. letech již byly v samotném New Yorku stovky hašišových barů (*hash bars*). Marihuana se rychle uchytila jako levná náhražka alkoholu a v souvislosti se schválením dodatku ústavy o zákazu prodeje alkoholu roku 1919 zájem o opojné účinky konopí nadále stoupal (Stafford, 1997:248). Již během této periody lze zaznamenat úsilí o zákaz rekreačního užívání marihuany v několika státech USA.

Nejdříve se marihuanové cigarety objevily na mexických hranicích – marihuanu přinesly lidé migrující z Mexika za prací do Států (tamtéž, str. 247). Konopí bylo v Jižní Americe stejně jako v Karibiku užíváno za rekreačními účely po mnoho let. Během 20. let přišlo do USA z Mexika okolo půl miliónu farmářských dělníků. Přišla krize 30. let a Mexičané se stali nevítanými imigranty. S Mexičany, kouřícími marihuanu, začaly být

spojovány problémy, které byly podle místních občanů důsledkem jejich zvyku kouření této drogy. Marihuana začala být spojována s násilím, se „zhýralým“ životem a cizinci z Mexika (Musto, 1973:190-194). Do té doby se rovněž datuje počátek kampaně zaměřené proti Mexičanům na území Spojených států. Ve 30. letech se objevuje více a více zpráv o extrémně násilných trestných činech páchaných Mexičany užívajícími marihuanu. Prostřednictvím konzumace marihuany měla být údajně zapříčiněna stoupající vlna zločinu ve městě New Orleans. V hojné míře kouřili marihuanu rovněž černošští obyvatelé, neboť byla součástí jejich kulturní tradice (Robinson, 1996:192). „*Cannabis sativa byla v Americe zakázaná z důvodů, které souvisely stejně s rasismem a s ekonomikou, jako s morálkou.*“ (tamtéž, 194) Počátky snahy o prohibici marihuany jsou tedy spojeny se snahou kontrolovat ilegální migraci zejména mexických přistěhovalců, se kterou souviselo rozšiřující se užívání marihuany. (Kalina, 2003:86) Tato situace vedla ke zvýšení politického tlaku zaměřeného na postavení marihuany mimo zákon na federální úrovni.

V čele Federálního úřadu pro narkotika (FNB – Federal Narcotic Bureau), založeného roku 1930, stanul H. J. Anslinger, který zahájil „tažení proti marihuaně“. (Kalina, 2003:86) Začal šířit názory zaměřené proti „zabíjáčké droze“ („*the Killer Drug*“), která byla ponejvíce užívána mexickými a černošskými obyvateli. Prostřednictvím médií začal veřejnost ovlivňovat falšivými fakty týkajícími se užívání této drogy (Stafford, 1997:249). Napsal série článků poukazujících na údajné „hrůzy“ skryté za konzumací konopí, kterou spojil s vraždami a

sebevraždami školáků³⁰. Využil nepřátelství veřejnosti vůči imigrantům barevné pleti, se kterými bylo užívání marihuany spojováno, a začal prosazovat zákaz všech forem konopí.

Jako výsledek propagační kampaně FBN pod vedením Anslingera prošel návrh zákona penalizující prodej a směňování marihuany bez větší diskuse po krátkých slyšeních, která sdělovala, že se jedná o velmi nebezpečnou drogu, pod jejímž vlivem lidé páchají násilné trestné činy a jejíž užívání vede k šílenství. (Solomon, 1970:56) Námitky proti prohibičním snahám pocházely zejména z lékařských kruhů, které upozorňovaly na léčebné využití preparátů z konopí. Marihuana byla do té doby využívána legitimně v medicíně, avšak zde byla známa jako *cannabis*³¹. Konopí (*hemp*) začalo být nesprávně ztotožňováno s marihuanou (*marijuana*) a slangový výraz „marihuana“ v legislativě pokryl veškeré konopné produkty³². Zákonem o dani z marihuany (*Marijuana Tax Act*) z roku 1937 byla ve čtyřiceti šesti ze čtyřiceti osmi států Unie marihuana zakázána. Byla jím zavedena daň rovnající se

³⁰ H. J. Anslinger: Marihuana – Assassin of Youth (článek vyšel v červenci roku 1937 v Americkém magazínu), v elektronické podobě na <http://www.cannabis.net/assassin-of-youth.html>

³¹ Od roku 1915, odkdy jsou patrné první prohibiční snahy spojené s užíváním marihuany, byly konopné preparáty k dostání pouze na lékařský předpis. Podle četných lékopisů byly zhotovovány různé přípravky z konopí ve formě extraktů, tinktur a mastí. Tyto přípravky byly používány k vnitřním i zevním aplikacím jako sedativa či přípravky navozující spánek, nebo jako masti k léčení a tišení neurologických, případně revmatických bolestí (Rätsch, 1994:140).

³² Do doby, než začala americká vláda prohlašovat, že užívání marihuany způsobuje „šílenství“, bychom marně v americkém slovníku hledali výraz *marihuana*. Marihuana je původně mexickým označením pro drogu získávanou z konopí. Ve 30. letech Američané věděli, že *konopí* bylo obyčejnou, užitečnou a neškodnou zemědělskou plodinou. Je nepravděpodobné, že by kdokoliv věřil, že konopí (*hemp*) je nebezpečné. Stejně tak bylo těžko uvěřit, že by užívání konopí způsobovalo „konopné šílenství“ (*hemp madness*). Za účelem vystrašení veřejnosti v podpoře zákazu konopí nahradil výraz marihuana (*marijuana/reefer* – cigareta s marihuanou) slovo konopí.

zhruba 1 dolaru od unce. Tuto daň podle zákona příslušelo zaplatit každému, kdo obchodoval s marihuanou za komerčními účely. Konopí bylo zákonem z roku 1937 klasifikováno jako narkotikum a začalo být tvrdě trestně postihováno (Szasz, 1997:54).

5. DROGY JAKO SOCIÁLNÍ PROBLÉM A PŘEDMĚT SOCIÁLNÍ KONTROLY

V analýze vzniku a vývoje moderní drogové problematiky bych ráda zaměřila svou pozornost na definici užívání drog jako sociálního problému. Z mého pohledu může být vytváření lidské společnosti a kultury částečně porozuměno prostřednictvím toho, co společnost definuje jako sociální problém a proč. Ráda bych se proto věnovala studiu tzv. drogového problému jako jedné z mnoha „sociálních konstrukcí“ západní kultury.

Jako sociální problém bývá označována taková společenská situace, o které se nějaká skupina jednotlivců domnívá, že je třeba ji vyřešit prostředky vnějšího institucionalizovaného zásahu. V případě problematiky nezákonných drog se jedná o zásah politický projevující se legislativní kontrolou užívání daných substancí. Koncept sociálního problému je spjat s konceptem sociální patologie a jeho řešení spočívá nejprve v diagnostice, na níž navazuje zformování odpovídající politiky a učinění nápravného kroku (Velký sociologický slovník, 1996:846). Této tezi odpovídá konstrukce drog jako nebezpečných substancí a koncept „závislosti“, který si moderní společnost vytvořila s cílem kontroly užívání omamných a psychotropních látek. Za tímto účelem si rovněž vytvořila nezbytné instituce drogové politiky a regulační mechanismy v podobě odpovídajících legislativních opatření. Jako „drogové problémy“ (problémy vztažené k drogám) bývají označovány „*primární i sekundární poškození a negativní jevy (individuální i sociální) spojené s užíváním legálních i*

nelegálních drog.“ (Kalina, 2003:15) Jedná se o poškození zdraví, vznik závislosti, kriminální chování a další. Problém užívání drog se v moderní společnosti stal v oblasti sociálně-politické problémem ohrožení veřejného zdraví. Užívání drog je chápáno jako problémové chování, které má nepříznivé nejen zdravotní, rovněž také sociální, trestně-právní i ekonomické dopady. Tyto dopady mohou nepříznivě ovlivňovat zdravý vývoj jednotlivců i společnosti, a to v širším společenském kontextu sociálních problémů, které vznikají následkem užívání a zneužívání drog.

Jednotlivci se svým jednáním vztahují k významům, které závisí na celkovém uspořádání konkrétního sociálního a kulturního systému. V praxi slouží k přisouzení významu určitému typu chování každému sociokulturnímu systému jako specifické kultuře sociokulturní regulativy (Soukup, 1993:83). Podle východisek kulturní a sociální antropologie představují tyto regulativy normativní soubory předpisů, hodnot a pravidel. Samotný význam problematice užívání drog přiděluje společnost prostřednictvím těchto regulativů, které limitují a determinují průběh sociálních interakcí a ovlivňují volbu „vhodných“ způsobů chování. V každé kultuře tyto sociokulturní regulativy vytvářejí soubory přípustných vzorců chování, resp. takových, které jsou společensky žádoucí. Odklonění či porušení sociokulturních regulativů je v různé míře sankcionováno v závislosti na stupni institucionalizace daného typu chování. H. S. Becker zpracoval téma užívání marihuany v souvislosti se sociální kontrolou. Ta představuje konfrontaci reálného chování jedince s kolektivně sdílenými normami (Velký sociologický slovník, 1996:527). Jakmile se objeví ve společnosti deviantní jednání, za které je užívání

konopných drog považováno, tedy jednání, které bagatelizuje základní hodnoty a normy dané společností, přichází mechanismy sociální kontroly udržující validní formy chování. Sociální kontrola tak ovlivňuje individuální chování prostřednictvím moci, resp. aplikací sankcí. Hodnotné jednání je odměňováno a negativně oceňované jednání je trestáno. Kontrola užívání marihuany spočívá v definici tohoto jednání jako ilegálního a tím pádem trestně postižitelného. Ilegalita marihuany ztěžuje přístup k této látce kladením překážek komukoliv, kdo by ji chtěl užívat. Kontrola užívání této látky ze strany společnosti tedy spočívá jednak v kontrole nabídky a přístupu k marihuaně prostřednictvím její illegality, zároveň v kontrole definice tohoto aktu (užívání drogy) jako nemorálního. Základními morálními imperativy jsou požadavky na odpovědnost individua za svůj blahobyt a schopnost racionálně kontrolovat své jednání. A tak poznámky týkající se morálnosti užívání drog představují prostředky, kterými je toto jednání kontrolováno.(Becker in Solomon, 1970:109 – 120).

Základem úsilí o řešení drogového problému v moderní společnosti je diferenciací rozličných typů drog a jejich užívání na legální – zákonem povolené či nelegální – zákonem zapovězené. Legislativní označení vybraných psychoaktivních látek jako ilegálních drog mělo symbolické efekty na veřejné mínění a takovým látkám byla přisouzena „démonická povaha“. *„Jako jsou kulturně schválené drogy vynášeny coby symboly dospělosti a návyk na ně je pokládán na osvědčení o životním úspěchu, jsou kulturně neschválené drogy zakazovány coby symboly nevyzrálosti, důkazy neúspěchu v životě a tedy symptomy buď duševní choroby, nebo mravní zkaženosti.“* (Szasz, 1996:58) Sociální konstrukci v problematice

užívání nezákonných drog představují slova a poznámky týkající se struktury chování, které jej činí rozpoznatelným pro druhé. Následkem toho o tom, kdo nad sebou ztratil kontrolu, nerozhoduje individuum samotné, nýbrž společnost prostřednictvím sociální definice přiřazené takovému chování. Tento koncept přístupu moderní západní společnosti k užívání některých drog je založen na momentu odmítnutí individuální odpovědnosti uživatele takových substancí. Význam přisuzovaný drogám představuje objektivizaci určitých hodnot odrážejících hodnotové preference té které společnosti. V našem kulturním prostředí, pro které je typickým převládající názor o sebeřízení, nezávislosti a podnikavém individuu, je ztráta kontroly nad sebou samým chápána jako nežádoucí. *„Od uživatelů drog nikdo nečekal, že by si pomohli sami. Jako oběti svých nezvládnutelných impulsů potřebovali cizí lidi, kteří by je chránili před vlastním já. Bylo jen logické, že politikové a psychiatři požadovali „kontrolu drog“.“* (Szasz, 1996:19)

5.1 ROLE MODERNÍ MEDICÍNY V KONTROLE UŽÍVÁNÍ DROG

Za drogy jsou obecně označovány *„jakékoliv přírodní nebo syntetické látky, které po vpravení do živého organismu mění jednu nebo více psychických či tělesných funkcí“*. (Nešpor, 1999:12) Toto chemické složení a z něj vyplývající účinky na psychiku (a tělo) jedince užila moderní společnost prostřednictvím farmakologie ke konstrukci kategorie

drog a klasifikovala jednotlivé substance vzhledem k jejich společenské nebezpečnosti, jakož i následkům jejich užívání na zdraví jedince a společnosti³³. Zdraví je podmiňujícím faktorem kvality lidského života a medicína v moderní společnosti představuje jeden ze způsobů řešení zdravotních problémů. Moc medicíny je v moderní společnosti rozšiřována takovým způsobem, že i nemedicínské problémy jsou definovány jako medicínská témata. Vlivem proměny role medicíny ve společnosti začínají být za nemoc považovány i problémy, které mají primárně nemedicínský charakter – stáří, sexualita, obezita, psychické problémy, drogová závislost atd³⁴.. „Lze polemizovat o tom, do jaké míry je tento trend medicinalizace psychosociálních jevů a sociálních problémů „zdravý“ a prospěšný společnosti i jednotlivcům.“ (Kalina, 2003:78)

Zajímavě pohlíží na problematiku kontroly užívání drog v moderní západní společnosti americký psychiatr Szasz. Ve svých východiscích odlišuje dva základní typy státu, a to stát theokratický založený na náboženství (křesťanství) a stát terapeutický založený na vědě (medicíně). „Vládnoucí vrstvy teokratických společností využívaly Boha a náboženství, aby udržely člověka v podřízenosti. V terapeutických spo-

³³ Cohen namítá, že jsme naučení pohlížet na drogy v termínech jejich farmakologických účinků, a tak si chování spojené s užíváním drog dáváme automaticky do souvislosti následků užívání takových látek. Účinky užívání drog jsou však podle něj primárně determinovány osobností uživatele a sociálním kontextem, ve kterém jsou užívány (Cohen, 1990: 1-7). Interpretuje proto problematiku prohibičního přístupu moderní společnosti k ilegálním drogám jako obranu společnosti před pocíťovaným zlem, které mají tyto látky symbolizovat. Přirovnává ji podobně jako Szasz ke středověkým inkvičním procesům.

³⁴ Příмым důsledkem procesu medikalizace (z angl. *medicalization*) je to, že za nemoc jsou stále více považovány jevy, které byly dříve považovány za normální, přirozené či které nebyly zvýznamňovány – zejména se to týká medicínských definicí psychických poruch, které jsou dány odchylkami od „normálního“ chování – normalita, průměrnost je ale dána sociálně, společensky a rovněž kulturně.

lečnostech plní tento úkol věda a medicína.“ (tamtéž, str. 86) Szasz přichází s pojmem farmakracie jako vlády medicíny či lékařů, která svou moc vykonává prostřednictvím systému kontroly drog. Terapeutický stát je proto podle něj „*specifickou technickou formou moderní společensko-politické organizace*“. (tamtéž, str. 129) Dominantní prosazovanou hodnotou terapeutického státu je zdraví, jehož předstíranými cíli je podle Szasze léčba těl a mozků. Rituály jsou v terapeutickém státě spojeny zejména s psychofarmakologií a psychoterapií. Drogy jsou zakázány a vystupují v podobě „drog nebezpečných“ (tamtéž, str. 69). Lékařská argumentace jako jeden ze základních nástrojů vytváření obrazu o drogách v moderní společnosti by odpovídala Szaszově předpokladu o terapeutickém státu a zdraví jako prosazované hodnotě. Právě lékařská argumentace týkající se nebezpečnosti jednotlivých psychoaktivních substancí legitimizovala na sociálně-politické úrovni kontrolu užívání drog kategorií zdraví. Podobně jako Szasz uvažuje i Cohen, kterému se v tomto ohledu ilegální užívání drog (nebo také užívání drog vně medicínského kontextu) jeví jako koncept legitimizující současnou moc medicíny jako vědeckého nástroje výkladu sociální reality (Cohen, 1990: 1-7).

5.1.1 SOCIÁLNÍ KONCEPT TERMÍNU „ZÁVISLOSTI“ A KATEGORIE DROG JAKO NEBEZPEČNÝCH SUBSTANCÍ

Ve 20. století se v lékařství objevuje specializace zaměřená na kontrolu a léčení „společensky odchylného typu užívání drog“. Szasz vymezuje užívání drog jako odchylný se od medicínských či sociálních zvyklostí dané kultury, které je proto moderní společností nahlíženo jako choroba. (Szasz, 1996:102) V tomto duchu chápe pojem „toxikomanie“ jako společensky neschválené zacházení s léčivý a srovnává jej s perversí – tedy jiným typem společensky neschváleného chování, a to sexuálního.

Termín „toxikomanie“, který se snaží o vysvětlení fenoménu dlouhodobého zneužívání drog, je odborně charakterizován jako *„opakované užívání psychoaktivní látky nebo látek v míře, kdy je uživatel (toxikoman) periodicky nebo chronicky intoxikovaný, má nutkání k užití dané psychoaktivní látky, činí mu velké problémy úmyslně zastavit nebo změnit její užívání a má tendenci získat danou psychoaktivní látku téměř každým způsobem.“* (Kalina, 2003:17) V šedesátých letech minulého století byl termín „toxikomanie“ nahrazen termínem „závislost“, a tak pojem „toxikoman“ z odborné terminologie mizí. Syndrom závislosti je chápán jako *„skupina fyziologických, behaviorálních a kognitivních fenoménů, v nichž užívání nějaké látky nebo třídy látek má u daného jedince mnohem větší přednost, než jiné jednání, kterého si kdysi cenil více...“* Centrální popisnou charakteristikou syndromu závislosti je touha brát psychoaktivní látky (Hoschl, 2002:559) Libovolná psychoaktivní látka se proto může opakovaným užíváním stát drogou, jejíž nebezpečnost je

definována na základě chemického složení, které je determinantou účinku na tělo i psychiku uživatele. Stav tělesné a psychické závislosti u osob mohou obecně vyvolat veškeré psychoaktivní substance, a to periodickým či kontinuálním užíváním³⁵. (Velký sociologický slovník, 1996:225)

Podle Cohena tato patologická definice užívání ilegálních drog založená na konstrukci drogové závislosti jako nemoci představuje techniku sloužící ke kontrole definovaných skupin jedinců (podobně jako kriminalizace užívání nezákonných drog). Jako sociálně patologické je možné označit vše nezdravé, nenormální, společensky nebezpečné, negativně sankcionované formy deviantního jednání. (Velký sociologický slovník, 1996:758) Toto tvrzení podporuje také Szasz, který se domnívá, že pojem „závislosti“ existoval původně bez pejorativního nádechu jako pojem označující zájem o určité formy jednání. *„Během posledního půlstoletí, zvláště v několika posledních dekádách tak výraz závislý ztratil svůj denotativní význam vztahující se k určitému zvyku a stal se stigmatizující nálepkou, jejíž význam je ryze pejorativní, a kterou jsou označovány jisté osoby.“* (Szasz, 1996:19) V naší moderní západní společnosti převládá víra v individuální odpovědnost týkající se motivů našeho jednání a dobrých účelů, ke kterým máme využívat svou individuální kapacitu. Takovým dobrým účelem-cílem je pro moderního západního člověka rozkvět jeho osobnosti. Předpokládá se, že jedinec je schopen sebeřízení, sebekontroly a usilování vyvěrajícího z dobrých pohnutek. Osobnostní řízení je sociálně vyvinuto, je relativní a je jakousi kulturní

³⁵ Obecně je sdílen názor, že užívání konopných drog nevede k tělesné závislosti a psychická závislost se podle literatury dostaví u 8 – 10% jedinců, kteří marihuanu užívají dlouhodobě. (Kalina, 2003:177)

schopností dovolující pár variací. Jedinečnost člověka a jeho striktně individuální "schopnost řízení" stojí v přímém protikladu k jeho sociálně determinovanému amorfismu, tedy tomu, že "je řízen". Koncepti pojetí „závislosti“ proto chápu jako nutný vedlejší důsledek koncepce „individuálního“ a jako jistý typ mýtu, který byl zkonstruován západní společností za účelem kontroly „odchylného užívání drog“, které se v moderní společnosti stává nežádoucím jednáním.

Tímto způsobem jsou stigmatizováni nositelé činů a chování, které je označováno jako deviantní. Podle Lemerta není deviantním jednáním to, které se odchyluje od normy, nýbrž to, které je za deviantní označeno.³⁶ (Velký sociologický slovník, 1996:759) Stejně jako existují chování označovaná jako závislost na drogách či gambling, existují jejich sociální konsekvence v podobě vnímání tohoto chování jako nemoci či deviace, nečeho, co vede k marginalizaci a nucenému a nedobrovolnému "lěčení". *„Nejprve jsou za „nebezpečná narkotika“ označeny jisté substance, jež nejsou ani nebezpečné, ani narkotické, ale které jsou zvláště populární mezi skupinami lidí, které lze snadno vystavit psychiatrické stigmatizaci.“* (Szasz, 1996:13) Více než polovinu minulého století byla oficiální politika v přístupu k drogám obecně koncipována tak, že měla odradit od užívání drog či je eliminovat. Takový přístup v případě marihuany vyrostl z poněkud zdeformovaného a zveličujícího konceptu následků užívání této drogy na jedince a společnost. Na základě dostupných informací se mi jeví významnou skutečnost, že marihuana nebyla adekvátně odlišena od

³⁶ Deviace je tedy produktem interakce mezi jedinci a společenskými reakcemi na jejich jednání. Termín sociální reakce odkazuje na proces, kterým společnost reaguje na deviantní jednání neformálními či formálními prostředky sociální kontroly.

problematiky ostatních drog, neboť bylo tvrzeno, že je stejně škodlivá jako ostatní nelegální substance. Výzkumy týkající se drog a jejich užívání začaly být ovlivňovány moralizujícími pohledy. V důsledku toho začalo být užívání veškerých ilegálních drog nazíráno jako špatné a nevyhnutelně škodlivé – vyjadřované psychologickými termíny závislosti.

Termín "závislosti" je užíván k identifikaci rozličného typu chování či rysů chování, která jsou umísťována společně do jedné kategorie, neboť ukazují na „neobvyklé“ zaměření života některých lidí. Individuum, o kterém jsme rozhodli, že ztratilo kontrolu samo nad sebou, vyhledá nebo bude nuceno vyhledat odborníka léčícího závislost. Tento odborník okamžitě rozpozná nemoc oběti na základě jí zmiňovaných příznaků chování. S dekádami, kdy drogy jako odborný problém byly v rukou lékařů – psychiatrů, je spojen biomedicínský model závislosti. Pro tento model je charakteristická představa, že závislost na drogách je chronickou a obtížně léčitelnou nemocí. Ten byl později rozšířen modelem bio-psycho-sociálním, a to o rozměr psychických funkcí. Prolomil tezi o nevléčitelnosti drogové závislosti, která podobně jako nemoc vzniká v procesu osobnostního vývoje jako interakce biologických, psychologických a vztahových faktorů (Kalina, 2003:78– 79). *„Zejména v posledních desetiletích slovo „droga“ (a „závislost“) prodělává mohutnou inflaci a je používáno jako synonymum pro jakékoliv silné zaujetí jak v kladném smyslu (zaujetí milovanou osobou, koníčkem, sportem) tak v pejorativním smyslu („moc jako droga, sex jako droga“ atd.)“.* (Zábranský, 2003:14) Kultura, která konstruuje ztrátu kontroly jako "závislost" si proto byla nucena si utvořit nezbytné diagnostické nástroje.

Zneužívání drog tedy není již tolik pojímáno jako morální selhání či společensky nepřijatelný způsob chování, který by byl morálně odsuzován, ale spíše jako postižení nemocí, kterou je možno léčit pomocí standardizovaných postupů.

6. INSTITUCIONALIZACE KONTROLY UŽÍVÁNÍ DROG: MEZINÁRODNÍ ÚMLUVY O KONTROLE OMAMNÝCH A PSYCHOTROPNÍCH LÁTEK

V důsledku globálního charakteru, kterého drogový problém nabyl, dochází k tvorbě mezinárodních úmluv týkajících se kontroly výroby drog, obchodování s nimi a jejich konzumace. Za drogy jsou v tomto ohledu považovány ilegální, nezákonné, státem nepodporované omamné nebo psychotropní látky. (Zábranský, 2003:14) Nelegální výroba drog, jejich nezákonná distribuce, případně další nakládání s nimi jsou považovány za trestné činy. Úmluvami byla zakotvena povinnost jednotlivých států kontrolovat výrobu drog. Za tímto účelem byly úmluvami stanoveny kontrolní mechanismy dohlížející na legislativní opatření v jednotlivých zemích tak, že omezují veškeré nakládání s nelegálními drogami³⁷ (Kalina, 2003:54).

Jednotná úmluva o omamných látkách (*Single Convention on Narcotic Drugs*), přijatá roku 1961, je mezinárodní dohodou o ilegálních drogách, jejich výrobě a obchodování s nimi, na jejímž základě je formován vládní

³⁷ Jedná se o produkci, výrobu, vývoz, dovoz, distribuci, obchod, použití a přechovávání omamných a psychotropních látek. Například Zákon o kontrolovaných substancích z roku 1970 (*Controlled Substances Act - USA*) nebo Zákon o zneužívání drog z roku 1971(*Misuse of Drugs Act* – Velká Británie) byly vytvořeny tak, aby naplnily podmínky úmluvy. Oba tyto zákony obsahují podobná schémata rozčlenění drog spolu s obdobnými procedurami přidání a přemísťování drog uvnitř jednotlivých seznamů, které konvence obsahuje. Zákon o kontrolovaných substancích následuje konvenci v garanci autority veřejného zdraví, které hraje ústřední roli v rozhodnutích týkajících se jednotlivých seznamů zakázaných látek.

systém kontroly zakázaných drog³⁸. Byla doplněna Úmluvou o psychotropních látkách(*Convention on Psychotropic Substances*), která kontroluje LSD, Extázi a další psychoaktivní léčiva, dále také Úmluvou OSN proti nedovolenému obchodu s omamnými a psychotropními látkami z roku 1988 (*United Nations Convention against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances*). Předmětem kontroly jsou omamné a psychotropní substance, jejichž výroba, pěstování, dovoz, vývoz a distribuce podléhají přísným omezením. Výroba a pěstování takových látek je úmluvami povoleno pouze pro vědecké a lékařské účely³⁹. (tamtéž) Podstatou úmluv jsou trestní ustanovení zavazující jednotlivé smluvní strany k tvorbě příslušných legislativních opatření zamezujících pěstování, produkci, výrobě a dalšímu nakládání s nezákonnými drogami (omamnými a psychotropními látkami). „*Úmluvy zakazují též přechovávání, získávání nebo pěstování jakýchkoliv omamných a psychotropních látek pro vlastní potřebu.*“ (tamtéž, str. 55)

Úmluvy jsou postaveny na zásadách trestní represe vůči veškeré drogové delikvenci, o čemž svědčí jednotlivá ustanovení. Odborníci na drogovou problematiku uvádějí, že legislativa související s užíváním drog ve většině zemí světa je primárně zaměřena prohibičně. Jejím cílem je omezení užívání drog, a to zejména trestně-právními prostředky (Zábran-

³⁸ Podpisem Jednotné úmluvy o omamných látkách se všechny zúčastněné země mimo jiné zavázaly k tomu, že do dvaceti let skončí s užíváním konopí pro jiné než medicínské a vědecké účely (Robinson, 1996:220).

³⁹ Preambule Jednotné úmluvy o omamných látkách poznamenává, že užívání narkotických drog za medicínskými účely se stává nezbytnou úlevou od bolesti a trpění, a proto je třeba přijmout adekvátní ustanovení, která by podpořila dostupnost drog pro takové účely. V elektronické podobě k dispozici na: <http://www.ukcia.org/pollaw/lawlibrary/singleconventiononnarcoticdrugs1961.html>

ský, 2004). Prohibice psychoaktivních substancí skrze legislativu je běžným prostředkem kontroly negativně vnímaných následků rekreačního užívání drog. Současné snahy o prosazování prohibice jsou považovány za součást pokračující „války proti drogám“ (*War on drugs*) zavedené prezidentem Richardem Nixonem roku 1971. Válka proti drogám vycházející z iniciativy Spojených států amerických je vedena jako „totální útok“ proti zakázanému užívání určitých legislativně kontrolovaných drog. Začátek války proti drogám, která je dnes vedena na úrovni národní i mezinárodní, bývá spojován již s rokem 1880. Právě tehdy Spojené státy uzavřely dohodu s Čínou, v jejímž důsledku došlo k zákazu jakékoliv přepravy opia mezi těmito dvěma zeměmi. Na přelomu 19. a 20. století přinutilo rozšířené zneužívání kokainu zákonodárce přemýšlet o zneužívání drog obecně jako o vážném sociálním problému spíše než jako o případu selhání jednotlivce. Nixonova iniciativa se tak stala dalším milníkem v dějinách USA, neboť od té doby začíná být drogová závislost chápána jako veřejný problém. Možnosti tohoto represivního přístupu jsou však limitované, a proto se začíná prosazovat vyvážený přístup, kdy je represe doplňována i jinými alternativami. Rovněž je kladen důraz na diferenciaci přístupu k těm, kdo drogy nelegálně distribuují nebo „pouze“ užívají⁴⁰.

⁴⁰ V některých legislativách je tímto způsobem zohledňován druh zneužívané drogy, držení pro osobní potřebu a na druhé straně držení za účelem nezákonného obchodování.

7. DROGY JAKO KATEGORIE VEŘEJNÉ POLITIKY

Jak uvádí Zábranský, ještě do šedesátých let minulého století byly ve světě obecně psychoaktivní substance a jejich užívání spojeny převážně s postojem odborníků. „Závislost“ byla považována za nemoc, drogy byly tedy problémem odborným. Zabývali se jím lékaři (psychiatři) a (proti)drogové politiky v podobě, v jaké jsou dnes, ještě neexistovaly. V šedesátých letech bylo užívání psychoaktivních substancí označeno za společenský problém dotýkající se mnoha vrstev a skupin, který má vážné sociální a zdravotní následky. S objevením nebezpečí viru HIV v osmdesátých letech se z drogového problému stává podle názoru politiků problém celospolečenský – globální⁴¹. Objevují se politické způsoby jeho řešení v podobě tzv. drogové politiky jednotlivých států a snaha o vyřešení tohoto problému se stává otázkou politické priority jednotlivých kultur (Zábranský, 2003:54).

Vzhledem k tomu, že vedle vědeckých názorů na celou problematiku dnes vesměs převažují názory politické týkající se užívání psychoaktivních substancí, odráží se to v podobě konkrétních (proti)drogových politik jednotlivých zemí. Drogovou politiku bych charakterizovala v širším smyslu jako systém, do kterého jsou zapojeni různí aktéři a tvoří ji různé aktivity na několika úrovních. Jedná se o tzv. přívlastkovou politiku. To znamená, že se nesoustředí na politický proces jako takový, ale zaměřuje se na určitý předmět, objekt. V případě drogové

⁴¹ Globalizace drogového problému souvisí se vznikem světového nezákonného trhu s drogami, jehož následkem je epidemický charakter zdravotních a sociálních následků užívání drog (Kalina, 2003:15)

politiky jsou jejím objektem drogy. Hlavním účelem drogové politiky je proto odstraňování všech problémů souvisejících s existencí drog. Drogové politiky jsou sociálními a kulturními produkty jednotlivých zemí – každá společnost používá určitý koncept drogového problému (medicínský, morální, kriminální, sociální, veřejného zdraví atd.) Každá země si vyvinula vlastní drogovou politiku na základě specifčnosti svého sociálně-politického klimatu jako mechanismus týkající se kontroly užívání a zneužívání drog⁴². Drogová politika představuje soubor preventivních, léčebných a sociálních, represivních a dalších opatření, jejichž konečným cílem je snížit užívání drog či škody, které mohou společnosti či jednotlivcům nastat v souvislosti s užíváním těchto látek (tamtéž, str. 53).

Diferenciace drog podle stupně jejich společenské nebezpečnosti zohledňuje zdravotní, kriminogenní a ekonomická rizika vznikající následkem užívání drog (tamtéž, str.15). *„Vyjádřením „společenské nebezpečnosti“ posuzované v kulturním kontextu konkrétní společnosti, je zákonný status jednotlivých látek.“* (tamtéž, str. 16) Diferenciace užívání psychoaktivních substancí na legální a nelegální je determinována okolnostmi, za kterých je užívání drog spojeno s určitými riziky⁴³. Pro nelegální drogy mohou být tato rizika tak velká, že budou užity všechny přípustné prostředky k eliminaci užívání takových látek. S legálními

⁴² Původně byly jako drogy označovány „sušené, nebo jinak konzervované orgány rostlin, živočichů, sloužící jako léčiva; léčivo obecně“. (Zábranský, 2003:14)

⁴³ Dne 25. února 2002 se konala v Bruselu Vědecká konference o marihuaně, organizovaná z iniciativy nizozemského Ministerstva zdravotnictví (*Ministry of Health*). Závěry konference potvrdily, že marihuana nemůže být vnímána jako neškodná substance, zároveň však neexistují důkazy proto, aby byla klasifikována jako droga nebezpečná. (Progress Report on the Drug Policy of the Netherland, 2001 – 2002:29).

drogami jsou tato existující rizika spojena pouze za specifických okolností. V takovém případě společnost respektuje odpovědnost individuální volby rekreačního užívání drog, avšak podniká kroky k minimalizaci následků takového dysfunkčního užívání jako například u alkoholu a tabáku. Problém týkající se společenské nebezpečnosti užívání drog spočívá zejména v rozlišení škod, které působí samo užívání takové látky a na druhé straně její nelegální statut. (tamtéž)

Pro lepší představu, kde se na stupnici rizikovosti nacházejí konopné drogy (marihuana a hašiš) jsem použila konkrétní tabulku (viz tabulka 1). K některým běžně užívaným drogám je v této tabulce přiřazen stupeň rizika vyplývající z jejich užívání. Z tabulky vyplývá, že nebezpečnost drogy není úměrná tomu, zda je tolerovaná a legální. Alkohol patří podle tabulky k drogám se střední mírou rizika, takže by měl být zakázán podobně jako např. extáze. Evropská kultura však jeho konzumaci toleruje, neboť alkohol je v našich podmínkách dlouhodobě zažitý, masově užívaný a široce dostupný. *„Kulturně přijatelné drogy tradičně byly a dosud jsou vyzdvihovány jako symboly dospělosti a zralosti. Tabák a alkohol – a dokonce i čaj a káva – jsou látky, které jsou povoleny dospělým, avšak obvykle zakázány dětem. To z nich ipso facto činí symboly dospělosti a plnoprávnosti.“* (Szasz, 1996:57) Podle tzv. teorie ekonomické regulace (G. Stigler - nositel Nobelovy ceny) je zákaz některých psychoaktivních látek v zájmu farmaceutického, tabákového a alkoholového průmyslu, které produkují tzv. substituty k nelegálním drogám (Běláčková, 2006).

Tabulka 1: **Drogy a míra jejich rizikovosti**

Zástupci	Zákonný status drogy	Způsob kontroly látky v ČR	Míra rizika
káva, čaj	legální	žádná regulace	prakticky bez rizika
konopné produkty (marihuana, hašiš)	nelegální	zákaz výroby, držení, prodeje a předávání (užívání není trestné)	relativně malá
alkohol* extáze efedrin kodein	nelegální (kromě alkoholu)	zákaz výroby, držení, prodeje a předávání (užívání není trestné)	střední
kokain pervitin	nelegální	zákaz výroby, držení, prodeje a předávání (užívání není trestné)	střední až vysoká
heroin morfin LSD toluen	nelegální	zákaz výroby, držení, prodeje a předávání (užívání není trestné)	vysoká

Pramen: www.odrogach.cz

*látko je legální

Princip drogové politiky je postaven na momentu, kdy užívání drog chápeme jako nezodpovědné jednání, pokud brání jedinci v integraci do ekonomického a sociálního systému. Otázku týkající se omezení užívání drog pro rekreační účely nelze proto v úvahách o této problematice oddělovat od priority produktivity jedinců. Priorita produktivity jednotlivce a jeho přispění k sociálnímu pokroku v obecném slova smyslu je částí hodnotového systému moderní společnosti⁴⁴. Ta proto klade důraz na povinnost politiků podporovat tuto prioritu v oblasti veřejného mínění.

⁴⁴ Ve společnosti, která klade důraz na výkonnost, schopnosti, adaptabilitu a aktivitu je zdraví jedním ze základních předpokladů, jak dostát požadavkům společnosti a obstát v konkurenci ostatních. Zdraví se tak stává pilířem, na němž lidé mohou stavět své ambice, představy, plány, které hodlají v životě realizovat.

„Užívání drog poškozuje zdraví a kvalitu života nejenom uživatelů drog a jejich blízkých, ale v důsledku negativních zdravotních, sociálních, ekonomických a bezpečnostních dopadů, které s užíváním drog souvisejí, ohrožuje i zdravý vývoj celé společnosti.“ (Kalina, 2003:25) Jakákoliv droga, včetně alkoholu, je nepochybně spojena s riziky vzhledem ke zdraví uživatele a vážně ovlivňuje jeho efektivitu pro společnost. Z toho důvodu se také drogy staly věcí zájmu veřejné politiky. A jak by namítl Szasz: *„V moderních západních terapeutických společnostech kontrolují rozhodující političtí a morální činitelé definici té či oné drogy jako terapeutické nebo toxické.“* (Szasz, 1996:129)

7.1 MODEL Y DROGOVÉ POLITIKY: regulační a kontrolní mechanismy užívání drog

Systémy kontroly zacházení s nelegálními látkami představují způsoby užívané v kontrole drog směrem od represivního k liberálnějšímu postoji. Jedná se o čtyři základní regulační mechanismy: prohibice, dekriminizace, neprohibiční regulace a legalizace takových substancí.

V případě prohibice se jedná o zákaz nakládání, výroby a obchodování s inkriminovanou látkou (typickým příkladem je USA s prohibičním režimem týkajícím se všech typů psychotropních látek kromě alkoholu a tabáku). Podle některých autorů (např. Milton Friedman) je *„prohibice drog mechanismem, jenž se ve snaze zabránit škodlivým účinkům drog jako takových dopouští škod nepoměrně vyšších díky prostředkům, kterých používá.“* (Zábranský, 2003:16) Argument, který bývá uváděn k podpoře takového tvrzení je ten, že tzv. sekundární drogová kriminalita (páchána za účelem obstarání si drogy) často svou společenskou závažností přesahuje primární drogové trestné činy, kdy všichni zúčastnění výrobce-dealer-kupující-uživatel jednají na základě konsensu mezi sebou.

Dekriminalizace zakazuje výrobu, obchod, nakládání s danou látkou, avšak samo její držení ani užívání není trestné (pro všechny drogy má takový režim zavedena Itálie, Portugalsko, Španělsko).

Neprohibiční regulace představuje zvláštní režim, kterému podléhají některé psychotropní látky, obchod s nimi není zakázán, ale probíhá za přísných podmínek (coffeeshopy v Nizozemí).

Pro legalizaci je typické, že psychotropní látky nepodléhají regulaci (vyjímkou je zákaz prodeje dětem a mladistvým) a jsou volně propagovány za účelem zvýšení prodeje (viz. alkohol a tabák). (Zábranský, str. 16 – 17)

Někdy se místo systémů kontroly nelegálních látek používá pojem "modely drogových politik" (Zábranský), ale to není úplně přesné, protože typ drogové politiky určité země se nemusí shodovat s jejím postojem a právní úpravou týkající se dané látky. Základními modely drogové politiky jsou proto modely „prohibice a represe“, model „minimalizace škod“, model „ochrany veřejného zdraví“ a model „kulturní integrace“. Snahou *represivního a prohibičního modelu* je potlačit užívání veškerých nelegálních drog (cílem je „společnost bez drog“). Model *minimalizace škod* namísto diskriminace a postihu uživatelů zdůrazňuje předcházení škodám a zejména omezení obchodu s drogami. Model *ochrany veřejného zdraví* se zaměřuje na snížení zdravotně škodlivých jevů v populaci souvisejících s rozšiřováním uživatelského chování. Snahou modelu *kulturní integrace* je potlačit užívání jak drog ilegálních, tak legálních „a podřídít užívání ilegálních drog běžným regulačním mechanismům, které byly společností vytvořeny ke kontrole „přijatelného“ chování, například u konzumace alkoholu a tabáku.“ (Cohen in Kalina, 2003:18 – 19).

7.1.1 MODEL NIZOZEMSKÉ KULTURNÍ INTEGRACE: TOLERANTNÍ PŘÍSTUP K UŽÍVÁNÍ MARIHUANY

Stejně jako ostatní země podepsané pod Jednotnou úmluvou o omamných látkách, i Nizozemí se zavázalo produkovat legislativu týkající se užívání drog na základě této úmluvy. Žádná z zemí podepsaných pod úmluvou však nebyla k prohibičnímu modelu tolik kritická jako právě Nizozemí. Kritika se zaměřila zejména na nízkou efektivitu prohibice, a proto začalo Nizozemí uplatňovat pragmatický a tolerantní přístup s ohledem na reflexi změn v přístupu k užívání tzv. měkkých drog a jejich role ve společnosti. Nizozemci zastávají názor, že užívání a zneužívání drog je základním problémem v oblasti zdraví a blaha společnosti, nikoliv kriminální aktivitou. Neprohibiční regulace týkající se výlučně konopných produktů byla v Nizozemí zavedena roku 1977 (Zábanský, 2003:16)

Model kulturní integrace, který je praktikován v Nizozemí, se zaměřuje hlouběji než prohibiční snahy na podstatu problému výroby, distribuce a užívání drog. Holandská cesta se snaží omezit přísun psychoaktivních substancí, nikoliv tento jev eliminovat. Psychoaktivní substance a jejich užívání podléhají pravidlům a tak může společnost tento jev určitým způsobem kontrolovat. Důležitým momentem tohoto přístupu je, že uživatelé nejsou za svou volbu jednání – užití psychoaktivní substance - sankcionováni. V praxi se jedná o regulaci tržních mechanismů, kterým je užívání psychoaktivních substancí podřízeno. Tato regulace se týká zejména prodeje, tedy distribuce i výroby, věku konzumentů atd., které

jsou přesně ošetřeny zákonem a speciálními restrikcemi v podobě daňových opatření. Legislativní opatření jsou upravena tak, že konzumenty těchto vybraných psychoaktivních substancí za jejich užívání zákon nesankcionuje, neboť to není primárním cílem tohoto modelu drogové politiky. Sami Nizozemci svůj model přístupu k užívání psychoaktivních substancí nazývají „normalizací užívání drog“ (tamtéž, str. 60). Problémy, ke kterým dochází v souvislosti s užíváním marihuany, nepovažují za nebezpečnější než jiné formy problémového chování, jakým je například alkoholismus či bezdomovectví.

Celý tento model přístupu k marihuaně je založen na odmítnutí prosazování morálních principů týkajících se této látky, se kterými se neidentifikují všichni členové dané společnosti a jejichž důsledkem je kriminalizace jak substance samotné (marihuany), tak jejich uživatelů. Úsilí Nizozemců v přístupu k problematice vyjadřuje přijetí faktu, jak vládou tak společností, že zneužívání ilegálních drog získalo ve společnosti pevnou pozici podobně jako užívání a zneužívání tabáku a alkoholu. S ohledem na následky zneužívání psychoaktivních substancí se Nizozemcům myšlenka vymýcení drog a drogové závislosti jevila jako nerealistická. Realističtější podmínkou při předcházení následkům akceptovaného užívání drog se stala snaha o nápravu situace s ohledem na přínosy v oblasti veřejného zdraví, a to nikoliv cestou snižování občanských práv. Tato metoda, známá jako snižování rizik (*harm reduction*) akceptuje realitu užívání drog a vyjadřuje názor, že není možné zabránit zneužívání drog, a proto by se s tímto problémem měla společnost naučit určitým způsobem zacházet⁴⁵ . (Kalina,

2003:19) Významnost nizozemské protidrogové politiky v přístupu k marihuaně a uživatelům drog obecně byla uznána na mezinárodní úrovni, neboť nabízí alternativní cestu k racionálnější debatě o vlivu evropské protidrogové politiky na ostatní svět.

7.1.1.1 *SOFT DRUGS x HARD DRUGS, AHOJ-G KRITÉRIA*

Debata týkající se marihuany stojí v centru pozornosti v Nizozemí od počátku 70. let 20. století. Z důvodu velkého počtu uživatelů marihuany napříč nizozemskou společností sejevila nezbytnou potřeba přepracovat opatření stávající protidrogové politiky. Zákon o opiátech (*Opium Act*) z roku 1976 je kompromisem mezi mezinárodními standardy stíhání a potrestání obchodníků s drogami a domácím konsensem, který toleruje užívání a držení marihuany.

Nizozemský model kulturní integrace rozlišuje mezi konopím jako tzv. „měkkou“ drogou (*soft drug*) a ostatními syntetickými „tvrdými“ drogami (*hard drugs*). *Hard drugs* představují v tomto modelu narkotika s neakceptovatelným zdravotním rizikem a důsledky pro společnost, oproti tomu jsou *soft drugs* chápány jako narkotika s menším zdravotním rizikem. Zákon o opiátech z roku 1976 specifikuje trestně-právní postihy za import, export, prodej, přepravu či držení ilegálních psychoaktivních

⁴⁵ Princip snižování rizik je založen na aktivitách směřujících ke snížení možných zdravotních a sociálních rizik a dopadů užívání drog na uživatele a na společnost. „*Harm reduction*“ představuje snahu o snížení užívání veškerých typů drog. Uživatelé drog proto nejsou kriminalizováni a prioritou je omezení obchodu s drogami a předcházení sociálním následkům užívání drog (Drogy a drogové závislosti, 2003:263).

substancí. Ty jsou legislativně rozděleny na látky náležící do jedné (substance klasifikované jako hard drugs – heroin, amfetamin, LSD, extáze) či druhé skupiny (substance klasifikované jako soft drugs čili marihuana, hašiš a psylocibinové houby). Prioritou nizozemské protidrogové politiky se staly „hard drugs“ – a to zvláště obchod s nimi (včetně extáze) a prodej nezletilým osobám (National Drug Monitor, 2003:3).

Zatímco užívání jedné ani druhé skupiny látek není v Nizozemí ilegálním jednáním, jejich výroba, distribuce i držení jsou protiprávní. Trestné činy spojené se skupinou drog tvrdých jsou trestány přísněji než ty související s drogami měkkými⁴⁶. Prioritou není postihování osob pěstujících marihuanu v domácím prostředí v malém množství pro vlastní spotřebu – trest se pohybuje od varování policie (v případě limitovaného množství pro vlastní užití) až k pokutě či trestu odnětí svobody na dvě léta. Stejně tak je držení za účelem obchodu trestáno přísněji než držení pro vlastní potřebu.

Protidrogová politika Nizozemí má samozřejmě vliv rovněž na okolní země, které ji v důsledku velkého množství turistů přijíždějících za legálně prodávanými měkkými drogami věnují nemalou pozornost. Exploze na trhu „coffee shops“ a Evropa „bez hranic“ vedly ke zvyšující se drogové turistice směrem do Nizozemí. To přimělo nizozemskou

⁴⁶ Veřejný žalobce určil priority v obviňování týkající se porušení Zákona o opiátech, které jsou shrnuty v dokumentu „*Principle of dictionary powers*“. Nejvyšší prioritou je potrestání rozsáhlého obchodování a výroby tvrdých drog. Následují trestné činy týkající se měkkých drog, ovšem s výjimkou trestně-právního postihu za jejich užití. Vyšetřování a obžalobě podléhá držení tvrdých drog (vyjma jejich množství pro vlastní potřebu do 0,5 g). Jestliže se kavárny řídí principy vyjádřenými AHOJ-G kritérii, pak prodej maximálního množství marihuany/hašiše nebude vyšetřován (National Drug Monitor, 2003:4).

vládu k zavedení přísnějších pravidel na marihuanovém trhu, která jsou známa jako AHOJ-G kritéria. Samotný provoz coffeeshopů musí splňovat tzv. „AHOJ-G“ kritéria, což znamená žádnou reklamu (A), žádný prodej „tvrdých“ drog (H), žádné rušení veřejného pořádku (O), vynucování zákazu vstupu pro nezletilé (J) a prodej marihuany a hašiše pouze do množství pěti gramů (G). Prioritou se stala ochrana mladých lidí omezením věkové hranice přístupu do kaváren (18 let) (Zábranský, 2003:16). AHOJ-G kritéria byla do praxe zavedena se záměrem regulovat prodej marihuanových produktů. Jsou právně vymáhána a jejich nedodržení má za následek sankce od oficiálního varování, pokuty, dočasného zavření coffeeshopu až po odebrání povolení k provozu kavárny (National Drug Monitor, 2003:4 – 5).

7.1.1.2 „HASH-COFFEE SHOP“: NIZOZEMSKÝ FENOMÉN MARIHUANOVÝCH KAVÁREN

V praxi model kulturní integrace funguje od roku 1976, kdy patřičná legislativa umožnila vznik kaváren. V tzv. *coffee shops*, které jsou licencovanými prodejny kanabisových produktů, je k dostání marihuana a hašiš, jejichž ceny jsou regulovány ze strany státu, a kde není k dostání alkohol. (Kalina, 2003:20) Prodej *soft drugs* není kromě *coffee shops* nikde jinde povolen a je regulován tzv. AHOJ-G kritérii (*AHOJ-G criteria*). Snahou vlády a nosnou myšlenkou praktikované „politiky kaváren“ (*coffee shop policy*) je zabránit uživatelům měkkých drog dostat se do styku s drogami tvrdými.

Vztah společnosti ke kavárnám je diskutován na úrovni lokálních tripartit. V moci příslušného magistrátu je zakázat všechny kavárny – tzv. nulová tolerance (*zero option*) či omezit jejich počet. Prudký nárůst těchto kaváren byl zaznamenán v letech 1987 – 1994, k čemuž však přispívá i tzv. drogová turistika. Ta je důsledkem kriminalizace konopí v ostatních kulturách euroamerické civilizace a přivádí zájemce o konzumaci konopí právě do Holandska. V reakci na to dokument vydaný politickým kabinetem Nizozemí v září roku 1995 stanovil omezení držení a prodeje určené marihuany v coffeshops na maximální množství skladované marihuany 500 gramů, přičemž prodej soft drugs nesmí překročit 5 gramů/osobu/den (dříve 30 gramů). Tzv. *coffee shop policy* formulují příslušné úřady samy – ty mohou kavárnu nechat zavřít, jestliže nedodržuje lokální pravidla, aniž by jakkoliv coffeeshop narušoval veřejný pořádek (Martineau, Gomart, 2001).

Pravidla dojednáváná na úrovni lokálního triangu povolují pouze omezený počet coffeeshopů na daném samosprávném území. Samotná vláda realizuje množství výzkumů se záměrem zredukovat počet coffeshopů, a to zejména z důvodu rušení veřejného pořádku. V důsledku získaných údajů týkajících se dodržování AHOJ-G kritérií došlo mezi lety 1997 až 2000 k rapidnímu poklesu existujících kaváren přibližně o 31% ((Progress Report on the Drug Policy of the Netherland, 2001 – 2002:26). Na konci roku 2002 mělo Nizozemí 782 oficiálně tolerovaných kaváren, zatímco roku 1997 to bylo ještě 1 179 kaváren. Polovina z existujících coffeeshopů je situována ve 4 největších městech

a z počtu 504 nizozemských samosprávných území jich 79% nemá žádný „coffee shop“ (National Drug Monitor, 2003:25).

8. SPOLEČENSKÁ DEBATA O DROGOVÉM PROBLÉMU

Drogová debata variuje od místa k místu i od periody k periodě. Debata počátku 20. století týkající se problematiky drog byla zaměřena na vymezení hranic mezi drogami legálními a ilegálními. Z toho důvodu se ekonomické faktory zisku a politické faktory motivace staly zásadními v otázce dostupnosti jednotlivých drog a jejich významu vygenerovaném jejich diferenciací na legální a ilegální. Drogová debata je znakem podmíněným sociální strukturou a sociálním bojem. V definici drogového problému hraje důležitou roli politická rivalita příslušníků jednotlivých profesí měnící se v čase i sociálním prostředí. (Zábranský, 2003:53) Společenská debata o drogách se proto odehrává zejména na politické úrovni a způsob, jakým určitá společnost vnímá drogy a jejich problematiku, určuje kromě jiného i převažující charakter intervencí drogové politiky (represe, minimalizace škod atd).

Pokud bychom zredukovali účastníky drogové debaty, jedná se na jedné straně o “bojovníky proti drogám”, kteří reprezentují prohibiční přístup k této otázce, na straně druhé jsou to “liberální” reformátoři volající po legalizaci. Tato politická debata představuje aktuálně boj mezi zastánci a oponenty prohibice, levicí a pravicí, liberály a konzervativci.

Mezi charakteristické znaky konzervativního postoje patří přesvědčení, že není možné rozlišovat mezi tzv. měkkými a tvrdými drogami⁴⁷. Podle zastánců „společnosti bez drog“, kteří operují výhradně s termíny represe, představují například konopné drogy první krok k heroinu,

⁴⁷ Mezi tzv. měkké drogy se řadí například káva, tabákové výrobky a konopné produkty. Mezi tzv. tvrdé drogy patří heroin, kokain a pervitin, u nichž je riziko vzniku závislosti poměrně vyšší.

neboť je prodávají stejné sítě mezinárodního zločinu. Tento represivní přístup je možné identifikovat zejména u příslušníků policie a justice a rovněž u tzv. náboženské pravice, u které převažují morální a hodnotové argumenty. Jelikož tento přístup klade důraz zejména na represii, jsou podle něj nutné přísnější postihy dealerů a rozhodujícím je policejní rozměr boje proti drogám.

Na druhém extrému stojí zastánci legalizace. Proud, který by se dal charakterizovat jako liberální, zastává názor, že by některé typy dosud nezákonných drog měly být legalizovány, nebo alespoň dekriminlizovány. Pokud by došlo k dekriminlizaci některých psychoaktivních substancí, předpokládá se pokles ceny těchto drog a vymizení černého trhu s nimi. Ten by se následkem snížení ceny zhroutil, neboť by přestal být atraktivním pro různé překupnické organizace (Zábranský, 2003:53). Legalizace je prosazována zejména radikální levicí. Držení měkkých, tedy konopných drog by měla podle tohoto názorového proudu justice stíhat mírněji a soustředit se na potírání obchodu s heroinem a pervitinem. V takovém případě by se jednalo o legalizaci částečnou, která by se týkala jen konopných produktů, neboť úplná legalizace by znamenala uvolnění trhu s heroinem i kokainem. (Kalina, 2003:20)

Debata o drogovém problému obecně vychází z diferenciací drog založené na podstatě jejich účinků. V důsledku toho je užívání některých typů drog legální a jiné je právně postihováno. Domnívám se, že podobně jako diferenciací drog i celospolečenská debata na toto téma je sociálně vykonstruována. Základním předpokladem pro sociální

vykonstruovanost debat o rozličných typech drog je, že tyto debaty minimálním způsobem reflektují vlastnosti drog samotných. Namísto toho přichází jednotlivé strany diskuse s argumenty, které reflektují podstatu společnosti založenou na vlivu mocných skupin, čímž se budu zabývat v následující podkapitole. Mým argumentem je, že termínům užívaným v debatě o drogách je možné porozumět právě na základě analýzy zájmů některých skupin a role, kterou drogy v této debatě hrají.

8.1 DEBATA O LEGALITĚ UŽÍVÁNÍ KONOPNÝCH DROG POD VLIVEM ZÁJMOVÝCH SKUPIN

Mým základním argumentem pro sociální konstrukci debaty o drogové problematice je, že tato diskuse odehrávající se na veřejně-politické úrovni je tvarována (konstruována do konkrétní požadované podoby) vlivem moci některých zájmových skupin.

Klíčové téma debaty o marihuaně se týká jejího legálního statusu, zdravotních rizik a sociálních dopadů. Do dominantní pozice v této debatě se mohou dostat rozličné skupiny, následkem čehož dojde ke změně klíčových témat diskuse. Aktuálně dominantními skupinami této debaty jsou soudní orgány, politici, uživatelé, lobbistické skupiny, sociální a lékařští badatelé, neboť mají nejsilnější vliv na užívané termíny v debatě o marihuaně. Hypotetickými dominantními zájmovými skupinami jsou pak komerční pěstitelé a konopný průmysl a klíčovým

tématem hypotetické alternativní debaty by proto bylo konopí versus jeho alternativy.

Domnívám se, že termínům užívaným v debatách o drogách obecně by měla být věnována větší pozornost. Většina vědecké i veřejné diskuse na téma marihuany se zaměřuje na uchování statu quo založeném na ilegalitě marihuany. Tato ilegalita je legitimizována na základě zdravotních a sociálních rizik jejího užívání. Žádná pozornost však není věnována vysvětlení, z jakého důvodu je užívání této látky debatováno. Klíčovými skupinami, které podporují stávající ilegalitu marihuany jsou soudní orgány, politici, náboženské skupiny a poskytovatelé abstinenční léčby. Důležitou roli v této debatě hrají především politici odmítající odvolat zákony proti marihuaně, které jsou následkem a zároveň determinantou dojmu nebezpečnosti užívání drog kanabisového typu.

Jak bylo řečeno, ilegalita marihuany je legitimizována na základě rizik plynoucích z jejího užívání. Zástánci této perspektivy se snaží, aby se tato rizika stala centrální otázkou celé debaty. Jestliže by v této debatě byly dominantními skupiny oponující prohibiční přístup, pak by celá diskuse o užívání marihuany užívala jiných termínů a kladla důraz na jiných otázkách spojených s užíváním této drogy. Je možné předpokládat, že by v takovém případě byla požadována příslušná kontrola reklamy či omezení užívání věkovým limitem, kvalitní kontrolou užívání, zdaněním a podobnými termíny, které jsou užívány v celospolečenské debatě o drogách legálních. Domnívám se proto, že klíčovou strategií ve změně chápání současné role drog je změna termínů užívaných v debatách o nich. Ty jsou definovány dominantními

skupinami. Strategické snahy o změnu rámce debaty o marihuaně jsou zřejmé kampaní vedenou zastánci konopí, která se snaží změnit ohnisko debaty ze zdravotních a sociálních rizik jejího užívání na ekonomické a jiné profity plynoucí z její legalizace.

8.1.1 ARGUMENTY PODPORUJÍCÍ LEGALIZACI KONOPNÝCH DROG

Termín "legalizace" je ve slovníku definován jako *ověření, dodatečné uznání* či *uzákonění* (Slovník cizích slov, 1998). Pokud je nějaká látka legální, znamená to, že je *zákonná*, tj. ve shodě s právním řádem, naopak nelegální látky jsou *nezákonné*⁴⁸ a jsou označovány pojmem *drogy*, i když toto označení není úplně přesné. Zastánce legalizace marihuany je těžší kategorizovat, neboť tato skupina zahrnuje uživatele, lékaře, enviromentalisty a jedince snažící se o "nápravu" drogových zákonů.

Perspektiva operující s termíny legalizace konopných drog vychází z

⁴⁸ Větší počet analýz připisuje současnou ilegalitu marihuany kampani, která byla vedena FBN ve 30. letech. Tyto „konspirační“ teorie chápou postavení marihuany mimo zákon jako výsledek průmyslových zájmů. Nedlouho předtím, než byla marihuana zákonem z roku 1937 zakázána, začaly být rovněž vyvíjeny nové technologie syntetických vláken, pro něž bylo konopí konkurenčně levnějším zbožím. Firma DuPont, dříve obchodující střelivem, nyní expandující na poli plastů a umělého vlákna – trhu, kterému od té doby dominuje. První plasty byly vyráběny z celulózy a konopí, samo obsahující velký podíl celulózy, tak bylo na prvním místě vznikajícího průmyslu plastů. (Thorton, 1991:68) Podkladem pro tvrzení, že marihuana byla zakázána za účelem zničení konopnářského průmyslu jsou dva články, které tvrdí, že konopí bylo na nejlepší cestě stát se zemědělskou „superplodinou“. Články „Flax and Hemp“ (Mechanical Engineering, Feb. 1937) a „New Billion-Dollar Crop“ (Popular Mechanics, Feb. 1938) velebí užitečnost a potenciál konopí.

předpokladu, že jejich ilegalita je větším sociálním rizikem vedoucím ke kriminalizaci jejich uživatelů⁴⁹. S tím těsně souvisí objevení se organizovaného zločinu jako přirozeného důsledku nedostupnosti některých drog legálním způsobem. Podle Milтона Friedmana by legalizace drog snížila kriminalitu a zvýšila by respekt k zákonu. „*Prohibice čehokoliv – alkoholu, kouření nebo narkotik – je snahou o nápravu, která podle našeho názoru zhoršuje situaci jak pro ty, kdo jsou otroky těchto návyků, tak pro ostatní.*“ (Friedman in Bandinelli, 1996:38) Zastánci legalizace tedy jako problém drog označují zejména problém pronásledování drog. Existující nebezpečí podle nich spočívá v prohibici, v nedostatku informací o různých drogách, reakcích, které vyvolávají u konvenční veřejnosti (Bandinelli, 1996:10). Legalizace měkkých drog by měla vést k oslabení pozice drogových dealerů a gangů a zmenšit sílu černého trhu, přičemž pozornost policie by se měla orientovat právě na tyto zdroje a ne na jednotlivce. Prohibice marihuany podle jejích oponentů evokuje objevení se dalších problémů tak, jak tomu bylo v případě alkoholu (kriminalita, korupce a užívání levných nekvalitních náhražek). Jako jeden z důvodů uvádí, že současný prohibičně laděný drogový režim je zodpovědný za vysoké ceny drog. „*Takové ohromné rozpětí zisku nepochybně vytváří natolik silnou přitažlivost, že se vždy najdou lidé ochotní podstoupit riziko spojené s výrobou a distribucí zmiňovaných látek.*“ (tamtéž, str. 15)

⁴⁹ Zastánci legalizace argumentují tím, že drogy jsou nebezpečné stejně tak jako jejich ilegální status. Pokud by se staly předmětem legitimního obchodu, tzn. že by jejich prodej podléhal kontrole a zdanění, jejich obětí by se tak stalo méně „zákazníků“, nebo by na každé krabičce bylo napsáno riziko spojené s jejich užíváním (Bandinelli, 1996:50)

Jako důvody pro legalizaci konopných drog se uvádí jejich nízká nebezpečnost, neboť nejsou o mnoho nebezpečnější než alkohol a cigarety, které jsou veřejností plně akceptovány⁵⁰. Role marihuany jako vstupní drogy bývá zkreslována. Někteří autoři uvádí, že následkem užívání drog kanabisového typu nedochází k přechodu na drogy tvrdé. Bayer (2001) uvádí, že konopné drogy nejsou v zásadě odpovědné za přechod na drogy tzv. tvrdé (Kalina, 2003:177).

Větší nebezpečí než jsou zdravotní a sociální rizika plynoucí z užívání drog vytváří podle zastánců legalizace samotná prohibice drog. Jsou-li drogy ilegální, jsou nuceni uživatelé těchto drog krást, aby si na svůj „ilegální“ návyk vydělali. (Bandinelli, 1996:25). Snížení cen drogy by mělo vést ke snížení kriminality motivované ziskem prostředků potřebných k obstarání drogy. Spotřební daň z prodeje marihuany by byla dalším příspěvkem pro státní pokladnu, který by mohl být využit například pro preventivní programy. Drogová kriminalita související přímo s intoxikací jako druh trestné činnosti je u konopných drog velmi vyjímečná. Pokud už se jí někdo pod vlivem THC dopouští, je to ze zcela jiných důvodů a se samotným užitím drogy má pramálo společného - na rozdíl od tradičního, a tedy legálního alkoholu (Zpráva o stavu a vývoji ve věcech drog v ČR za rok 1996, PS Parlamentu ČR 1997, tisk 198).

Dekriminalizace drog je někdy pokládána za rovnocennou k legalizaci zločinu. *„Zdá se, že dekriminalizace je vnímána jako horší útok na*

⁵⁰ Závěry bruselské vědecké konference o marihuaně potvrdily, že účinky užívání marihuany jsou v mnoha ohledech méně závažné než následky užívání tabáku a alkoholu (Progress Report on the Drug Policy of the Netherland, 2001 – 2002:29)

společnost než sebevražda, potrat, rozvod, homosexualita, a tak dále. Jinými slovy: jde o vytváření bariér, jež zabraňují jedinci, aby měl vědomé a svobodné potěšení z vlastního těla (...).“ (Bandinelli, 1996:11) Občan liberální společnosti by měl mít možnost rozhodnout se podle svého vlastního uvážení. Liberální postoj k marihuaně je tedy dán především úctou k lidské svobodě a potažmo i zodpovědnosti, která nabádá každého, aby zvážil důsledky, které jeho činnost může mít. Ve prospěch legalizace bývá tedy v tomto duchu argumentováno lidskými právy a ekonomickými svobodami. Zastánci legalizace rovněž kritizují obrovský objem finančních prostředků vynakládaných na represí⁵¹. Ta však podle nich nemá žádné viditelné efekty a paradoxně produkuje vznik černého trhu (analogicky s prohibicí alkoholu v USA ve 30. letech 20. stol.) (Kalina, 2003:20) Legalizace měkkých drog, zde chápaných jako marihuana, hašiš a další produkty z cannabis sativa by měla praktický dopad na společnost. Pokud by marihuana byla dekriminlizována, policie by se mohla soustředit na jinou trestnou činnost (například násilnou) namísto toho, aby se čas a energie konání této instituce soustředily na odkrývání „políček s konopím“ ve snaze zastavit užívání měkkých drog.

Mnoho argumentů podporujících legalizaci marihuany se týká jejích přínosů v léčebném a průmyslovém využití. Terapeutický efekt spojený s užíváním drog jako léčebného prostředku je spojen se schopností působit pozitivní změny týkající se vývoje nemoci. Konopí je využíváno

⁵¹ Válka proti drogám je extrémně nákladnou pro společnost jako takovou, pokud uvažujeme v termínech plátců daní, produktivity či neschopnosti v prosazování práva zabránit zločinům či sociální nerovnosti. Není těžké dokázat, že finanční i sociální náklady prosazování antidrogových zákonů v praxi překračují škody, které drogy samy o sobě působí.

při léčbě nechutenství a nevolnosti, dvou z nejobtížnějších projevů AIDS. Tyto příznaky se zároveň vyskytují i u nemocných rakovinou jako nežádoucí účinek chemoterapie. Marihuana potlačuje nauzeu i nechutenství a člověk po ní dostává hlad (Bruno, 1996:49 – 54). Konopí se rovněž užívá jako prostředek léčby zeleného zákalu, tzv. glaukomu. (Stafford, 1997:280)⁵² Průmyslově mohou být z rostliny konopí využity stonky na vlákno – z toho jsou spřádány nitě, ze kterých se následně vyrábí lana, jemná plátna a plachty, nebo jsou z nich utkány látky na oděvy (Robinson, 1996:158)⁵³. Jako průmyslová surovina se uplatňuje konopí také při výrobě papíru, rovněž ale jako stavební a izolační materiál.

8.1.2 ARGUMENTY PODPORUJÍCÍ PROHIBICI

Argumenty prosazující (podporující), aby marihuana zůstala ilegální, jsou založeny na rizicích, jak fyzických týkajících se osoby jejich uživatele tak sociálních. Sociální rizika marihuany jsou v tomto kontextu spojena s předpokladem, že na její užívání navazuje užívání dalších,

⁵² Dochází při něm ke zvyšování nitroočního tlaku, což může mít za následek až úplnou slepotu. Marihuana aplikovaná v tomto případě formou kouření účinně snižuje nitrooční tlak, na rozdíl od běžných způsobů léčby však nepoškozuje játra a ledviny.

⁵³ Jako průmyslová surovina se uplatňuje konopí také při výrobě papíru, rovněž ale jako stavební a izolační materiál. Průmyslová výroba konopného papíru může snížit zamoření odpadové vody, neboť nízký obsah ligninu v konopí srazí spotřebu kyselin použitých ve výrobním procesu pasírování a jeho smetanová barva je vhodnější k bělení. Menší bělení má pak za následek méně dioxinů a tím méně chemických vedlejších produktů. Papír z konopného vlákna, který může být vícekrát recyklován, odolává rozkládání a nežloutne s věkem, pokud je užíváný postup bez kyselin (tamtéž, str. 39)

nebezpečnějších drog jako např. heroin. Jak již bylo řečeno, vědecký názor na marihuanu jako „vstupní drogu“ (tzv. *gateway drug*) se různí. Zastánci prohibice proto argumentují tím, že: *„Akutní ovlivnění psychickou substancí jako je marihuana přirozeně může ovlivnit rozhodnutí zkusit jinou („tvrdší) drogu.“* (Bayer in Kalina, 2003:177) Dekriminalizace marihuany by podle zastánců prohibice vedla ke zvýšenému užívání měkkých drog. Důsledkem toho dojde k nárůstu kriminálního chování, které se váže na zneužívání psychoaktivních drog. Zastánci prohibice argumentují analogií marihuany k ostatním drogám. V tomto duchu namítají, že následkem legálního užívání alkoholu a tabáku se objevilo ve společnosti mnoho problémů, a tak pokud bude ve společnosti více drog legálně dostupných, dojde ke vzrůstu jejich užívání, vzniku závislosti a doprovodným problémům. V případě omezeného uvolnění prodeje marihuany a hašiše v některých holandských a švýcarských městech se díky volnější dostupnosti nezvýšila spotřeba těchto látek. Naopak došlo k oddělení uživatelů měkkých a tvrdých drog. Odpůrci tohoto tolerantního přístupu k užívání tzv. měkkých drog oponují „drogovou turistikou“ z okolních zemí a průnikem „tvrdých drog“ do coffeeshopů. (Kalina, 2003:20)

Ekonomická teorie prohibice předpokládá, že se jedná o vládní usnesení týkající se výměny zboží či služeb. Podle Thortona jediným dlouhodobým řešením problému zapříčiněného zneužíváním nějakého produktu je podle něj jeho legalizace. Potom vláda chápe tento zneužívaný produkt nebo služby jako jakékoliv jiné zboží. Prohibice vychází z redukce nabídky a její efekt spočívá ve ztěžování situace

producentů nabízejících zakázané zboží. Má však malý vliv na poptávku, neboť bezprostředně nemění ani příjmy ani sklony konzumentů tohoto zakázaného zboží. Čím větší je tedy poptávka po takovém zboží, zákonitě roste jeho cena, ačkoli konečným cílem prohibice je eliminovat nabídku daného typu zboží. (Thorton, 1991:74-75)

Argumenty, které bývají uváděny na podporu prohibice, zmiňují zejména poškozování zdraví následkem konzumace zakázaných produktů (zakázaného zboží). Potenciální nemocnost uživatele drog má za následek nepřítomnost v práci, zvyšuje požadavky na zdravotní péči takového člověka stejně jako výdaje státem poskytované zdravotní péče. Z toho důvodu je nutné závislost jako kompulzivní jednání a (zlo)zvyky, které ji zapříčiňují, kontrolovat. V tomto případě má užívání určitého zboží, které je ilegální, za následek páchání násilí a kriminalitu a prohibice tak napomůže jejímu snížení. Užívání drog není nutností a nijak nepřispívá k sociálnímu blahobytu. Prohibice je tedy chápána jako nejlepší možné řešení problémů, které byly výše zmíněny. Cílem prohibiční politiky je odradit potenciální uživatele od experimentování a ty současné izolovat od jejich zlovyku. (tamtéž, str. 72)

8.2 LEGALIZACE VERSUS PROHIBICE MARIHUANY

Vzhledem k tomu, že marihuana je a byla široce užívána za rekreačními účely⁵⁴ pro své psychoaktivní účinky, celá debata se soustřeďuje kolem problematiky zákonnosti či nezákonnosti užívání této drogy. Na českých stejně jako světových internetových stránkách je možné nalézt mnoho webů týkajících se nelegálních drog. Nalezneme zde především stránky vyjadřující tzv. liberální postoje (protirepresivní až legalizační) a většina takových stránek se týká právě marihuany, jejího původu, léčivých účinků a dopadů současného zákona na uživatele. Úsilí většiny lidí, kteří takto prezentují své názory lze charakterizovat jako snahu o jakousi "renesanci" této rostliny. Na druhou stranu existuje i velké množství internetových stránek s opačným postojem k marihuaně, které upozorňují především na bagatelizování zdravotních důsledků její konzumace. Je zajímavé, že na jednu skutečnost existuje takové množství různých, ba i protichůdných názorů.

Proti uzákonění měkkých drog se obecně hovoří v právním kontextu v rámci sladění drogové legislativy s mezinárodními konvencemi. Přední ekonomové (Friedman, Stigler) se naopak vyslovují pro legalizaci konopí. Pro legalizaci hovoří též etická stanoviska, která se většinou vyjadřují ve smyslu ústavně zakotvené občanské svobody. S ekonomikou úzce souvisí otázka ekologie, kterou se dostávám k širšímu vnímání konopí - nejenom jako tzv. měkké drogy. Konopí a jeho produkty lze totiž

⁵⁴ Užívání konopí, resp. marihuany, bylo a je velice rozšířeným jevem. Podle odhadu OSN užívalo v roce 1951 marihuanu na celém světě asi 200 milionů lidí – z toho nejvíce v Indii, Egyptě, Severní Africe, Mexiku a Spojených státech. (Szasz, 1997:58)

použít ve spoustě jiných oblastí lidské činnosti – od zemědělského a technického průmyslu k lékařství a potravinářství. Domnívám se, že teprve s pomocí širšího pohledu na konopí lze objektivně odpovědět na otázky, které se týkají jeho případné legalizace - jejích výhod i rizik.

V této debatě je však důležité vidět abstraktnější problémy. Na vyšší úrovni musí debata vést ke konfliktu mezi právy jednotlivce a celospolečenským blahem. Na jedné straně lze tvrdit, že užívání měkkých drog je věcí osobního rozhodnutí. Podle této optiky by jednotlivec měl být - v soukromí domova - svobodný dělat cokoli, co si zamane, pokud jeho činnost nemá významný dopad na ostatní nebo na společnost jako celek. Podmínka, kterou končí předchozí věta, je důležitá. Nikdo nebude argumentovat, že jednotlivec by měl být svobodný spáchat v soukromí domova vraždu. Zneužívání drog je však jiné povahy, protože jeho hlavní dopad je na osobu, která drogy zneužívá. Na druhé straně starost o blaho společnosti může být na podporu pokračujícího zákazu měkkých drog. Společnosti, může být argumentováno, jsou oprávněny vydávat zákony, které podporují dobro celku na úkor osobní svobody. Když, na příklad, společnost vyžaduje od dětí, aby chodily do školy, omezuje to jejich osobní svobody. Tento požadavek je však zdůvodněn obecným prospěchem. Z tohoto pohledu má užívání drog prokazatelný škodlivý dopad na společnost.

Jinými slovy, tato debata je o rozsahu práv. Má jednotlivec právo činit svobodná rozhodnutí týkající se jeho nebo jejího života? Samozřejmě - ale toto právo není absolutní. Má společnost právo vytvářet zákony, kterými řídí chování svých členů? Odpovědí je opět "ano", ale znovu,

toto právo není absolutní. Jak daleko sahají osobní svobody? Jak daleko sahají práva společnosti? A jak máme rozlišit, která z nich jsou větší, když spolu kolidují? Stejně jako u předchozího příkladu toto jsou diskutabilní otázky. Rozumní lidé se o odpovědích budou přít. Domnívám se, že překážky liberálnějšího přístupu k marihuaně jsou otázkou postojů v kontextu dané kultury. Pokud určitá kultura vnímá užívání drog jako odchylku od konformního chování, pravděpodobně nebude ani tolerovat užívání dané drogy, ale spíše ho odsoudí.

9. ZÁVĚR

V některých kulturních okruzích, které se dají charakterizovat blízkým vztahem k přírodě, byly a jsou drogy užívány jako prostředek otevření lidského vnímání spirituálního světa. Užívání psychoaktivních substancí integrované v náboženském systému takových společností pro ně představuje tradiční způsoby organizace nevědomí důležité pro prospěch jednotlivce i kolektivu. Kontrolovaným způsobem byly drogy užívány po stovky let, aniž by těmto společenstvím škodily. Bylo definováno akceptované užívání drog a vzorce chování byly sdíleny skupinami uživatelů. Drogy byly součástí systému nejen kulturního, ale i sociálně-politické organizace celého společenství.

Moderní společnost chápe užívání drog jako nežádoucí a problémové jednání. Za tím účelem si vytvořila nástroje, které mají „drogový problém“ eliminovat. Kategorii problematiky drog chápu ve své práci spíše jako sociální konstrukt, nikoliv farmakologickou koncepci. Jedním z důvodů je to, že sociální vědy zabývající se problematikou drog přikládají užívání drog v podobě jejich farmakologických účinků až druhotný význam a každý z odborníků má svou koncepci toho, co pro něj drogy představují. Společnost definuje nebezpečnost drog tím, že tuto nebezpečnost zahrnuje v definici problému. Definice toho, co je nebezpečné, je sociální definicí. Následky užívání některých drog jsou jedněmi považováni za nebezpečné, druhými za neškodlivé a ostatními za prospěšné. Žádná otázka týkající se problematiky drog proto nemůže být položena vně sociálního kontextu.

(Proti)drogová politika je nástrojem, který si společnost vytvořila ve snaze eliminovat drogový problém ze společnosti a úsilí o jeho vyřešení si stanovila jako prioritu v oblasti veřejného zdraví. Vyrůstající tendence v užívání marihuany, intenzivní vědecké přehodnocování a rozšíření jejího užívání na střední a vyšší socioekonomické skupiny přiměly k přehodnocení stávajícího přístupu a přijetí odpovídající drogové politiky (viz „holandská cesta“).

Očekávání spojená s drogami a přístup společnosti k jejich užívání jsou vždy reflexí širší kulturní, sociální i politické reality. Ilegalita a stigmatizace marihuany v moderní společnosti determinuje aktuální účinky na osobu jejich uživatele prostřednictvím převažující sociální atmosféry, ve které je užívána. Jestliže je užívání marihuany normalizováno a je považováno za přípustné jednání, jeho sociální role a význam se mění. Společnost se snaží vyřešit drogový problém prohibicí „problémových“ drog (skrze definici užívání takových drog jako nemoci). V praxi to znamená stíhání a trestání lidí, kteří takové drogy vyrábějí, obchodují s nimi či je užívají. Komplex lidského jednání a chování spojený s užíváním drog konstituuje problém, který předpokládá řešení. Řešení sociálních problémů není prostým řešením problému aritmetického. Ten, pokud je vyřešen, neploď problém další. Zatímco řešení sociálních problémů často neústí v bezproblémovou situaci, ale přináší problémy nové a nepředpokládané. Drogový problém je komplexem vnitřně provázaných fenoménů, které jsou produkty našeho osobního pokušení, naší osobní volby a zodpovědnosti kombinované s příslušnými zákony a sociální politikou generovanou skrze náš odpor postavit se této „libůstce“ užívání jistých typů drog otevřeně.

BIBLIOGRAFIE

- Bandinelli, A.: Drogy – radikální řešení. 1. vyd. Praha: Argo, 1996.
 - Běláčková, V.: „Kdo profituje z kriminalizace drog“. Lidové noviny, 14.1. 2006, str.V.
 - Benoist, L.: Znaky, symboly a mýty. 1. vyd. Praha: Victoria Publishing, 1995, ISBN 80-85865-49-1.
 - Boekhout van Solinge, T.: Ganja in Jamaica. *Amsterdams Drug Tijdschrift*, nr 2, December 1996, pp. 11-14, v elektronické podobě na: <http://www.cedro-uva.org/lib/boekhout.ganja.html>
 - Bruno, F. a kol. autorů: Drogy – drogová závislost. Olomouc : Sananim, 1996.
 - Burn, H.: Drogy, léčiva a lidé. Orbis, Praha, 1967.
 - Cohen, P.: Table of contents. In: Cohen, P.: Drugs as a social construct. Dissertation. Amsterdam, Universiteit van Amsterdam, 1990, v elektronické podobě na: <http://www.cedro-uva.org/lib/cohen.drugs.toc.html>
 - Dodds, E. R.: Řekové a iracionálno. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 2000, ISBN 80-7298-011-4.
 - Doležal, J. X.: Marihuana . 2. vydání. Olomouc: Votobia, 1997, ISBN 80-7198-171-0.
 - Eliade, M.: Dějiny náboženského myšlení I. 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 1996, ISBN 80-86005-19-4.
 - Eliade, M.: Šamanismus a nejstarší techniky extáze. 1. vyd., Praha: Argo, 1997, ISBN 80-7203-153-8.
 - Eliade, M.: Posvátné a profánní. 2. vyd. Praha: Oikoymenh, 2006, ISBN 8072981757.
 - Evropské monitorovací centrum pro drogy a drogovou závislost: Výroční zpráva za rok 2005: Stav drogové problematiky v Evropě. Lucemburk: Úřad pro úřední tisky Evropských společenství, ISBN 92-9168-235-7.
 - Furst, P. T.: Halucinogeny a kultura. Praha: Maťa, 1996, ISBN 80-901915-7-6.
 - Gauchet, M.: Odkouzlení světa. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004, ISBN 80-7325-037-3.
-

- Geertz, C.: Interpretace kultur. 1. vyd. Praha: SLON, 2000, ISBN 80-85850-89-3
 - Grinspoon, L.: MARIHUANA RECONSIDERED. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1971.
 - Grinspoon L., Bakalar, J. B. : MARIHUANA-ZAKÁZANÁ MEDICÍNA. Bratislava: CAD PRESS, 1996.
 - Herer, J.: Spiknutí proti konopí aneb „Císař nemá šaty“. 1. vyd. Kojetín: Cannabis sativa s.r.o., 1994.
 - Hoschl, C., Libiger, J., Švestka, J.: Psychiatrie. 1. vyd. Praha: Tigis, 2002, ISBN 80-900130-1-5.
 - Hoyer, D.: Cannabis alchemy - Making High Potency Hash Oil. Manhattan Beach: Twentieth Century Alchemist, California Journal of American Chemistry Society /č. 63, str. 2211/
 - Hrabal, F. R.: Lexikon náboženských hnutí, sekt a duchovních společností. 1. vyd. Bratislava: CAD Press, 1998.
 - Kaplan, J.: The marijuana prohibition. New York: Pocket Books, 1972.
 - Kalina, K. a kolektiv: Drogy a drogové závislosti – mezioborový přístup 1. vyd. Úřad vlády České republiky, 2003, ISBN 80-86734-05-6.
 - Lužný, D.: Náboženství a moderní společnost. 1. vyd. Brno: Masarykova Univerzita, 1999, ISBN 80-210-2224-8.
 - Mann, J.: Jedy, drogy, léky. Academia, Praha, 1996.
 - Martineau H., Gomart É.: Recent Policies and Experimentations on Drugs in the Netherlands – English Summary. Paris: OFDT/CESDIP/CSI, 2001.
 - Mravčík, V., Korčíšová, B., Lejčková, P., Miovská, L., Škrdlantová, E., Petroš, O., Sklenář, V., Vopravil, J. (2005) Annual Report: The Czech Republic - 2004 Drug Situation. Prague: Office of the Government of the Czech Republic. ISBN 80-86734-60-9.
 - Musto, D. F.: The American Disease: Origins of Narcotic Control. New Haven: Yale University Press, 1973.
 - National Drug Monitor – Drug Policy: Fact sheet Drug Policy. Utrecht: Trimbos Institute, 2003.
 - Nešpor, K.: Slovník prevence problémů působených návykovými látkami. 1. vyd. Praha: Fortuna, 1999, ISBN 80-7071-23-X.
-

- Nožina, M.: Svět drog v Čechách. 1. vyd. Praha: KLP, 1997, ISBN 80-85917-36-X.
 - Otto, R.: Posvátno: iracionalita v idei božství a její poměr k racionalitě. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1998, ISBN 8070212608.
 - Rätsch, Ch.: Konopí – léčebný prostředek v dějinách lidstva. 1. vyd. Brno: Datel, 1994.
 - Robinson, R.: Velká kniha o konopí. 1. vyd. Praha: Volvox Globator, 1996, ISBN 80-7207-046-0.
 - Rosenthal, F.: The Herb. Leiden: E. J. Brill, 1971.
 - Rubin, V. (Ed.): Cannabis and culture. The Hague: Mouton, 1975.
 - Solomon, D.: The marihuana papers: an examination of marijuana in society, history and literature. London: Panther books, 1970.
 - Soukup, V.: Přehled antropologických teorií kultury. 1. vyd. Praha: Portál, 2000, ISBN 80-7178-328-5.
 - Soukup, V., Vodáková, O.: Sociální a kulturní antropologie. 1. vyd. Praha: SLON, 1993, ISBN 80-901424-1-9.
 - Stafford, P.: Encyklopedie psychedelických látek. 1. vyd. Praha: Volvox Globator, 1997, ISBN 80-7207-057-6.
 - Szasz, T.: Ceremoniální chemie. Olomouc: Votobia, 1996, ISBN 80-7198-156-7.
 - Szasz, T.: Drogy – historie jedné hysterie. Olomouc: Votobia, 1997, ISBN 80-7198-201-6.
 - The Progress Report on Drug Policy of the Netherlands: 2001 - 2002. The Hague: Ministry of Health, Welfare and Sport, 2002.
 - The Indian Hemp Drugs Commission Report, v elektronické podobě na <http://www.druglibrary.org/Schaffer/library/studies/inhemp/ihtmenu.htm>
 - Thorton, M.: The Economics of Prohibition. Salt Lake City: University of Utah Press, 1991, v elektronické podobě na <http://www.mises.org/books/prohibition.pdf>
 - Velký sociologický slovník. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1996, ISBN 80-7184-164-1.
 - Waterstone, R.: Duchovní svět Indie. 1. vyd. Praha: Knižní klub, 1996, ISBN 8071763314.
-

- Watts, A. W.: Radostná kosmologie. Volvox Globator, Praha, 1996.
- Zábranský, T.: Drogová epidemiologie. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003, ISBN 80-2440709-4.

ANOTACE:

Kohlová Markéta

Katedra sociologie a andragogiky, Filozofická fakulta UP

Marihuana jako kulturní fenomén

Vedoucí práce: Mgr. Pavel Veselský

90 stran

49 titulů použité literatury

Klíčová slova: marihuana, tradiční užívání, rekreační užívání, moderní drogová problematika, soc. kontrola užívání, protidrogová politika, model kulturní integrace, drogová debata, legalizace, prohibice

Kultury a společnosti přisuzují stejným a chemicky totožným psychoaktivním substancím a jejich užívání rozličný význam. Role marihuany je v jednotlivých kulturách determinována nikoliv specifickými účinky této látky na tělo a mysl, ale zejména společenským očekáváním dopadů jejího užívání. Marihuana byla užívána v souvislosti s některými náboženskými praktikami jako prostředek otevření lidského vnímání spirituálního světa. Dnes je užívána převážně za účelem rekreace, což vedlo ke snaze tento společenský problém určitým způsobem kontrolovat, případně eliminovat. Práce se zaměřuje na analýzu vzniku a vývoje moderní drogové problematiky a popis sociálních a kulturních okolností, které k tomu vedly.
